

เพลงขอล้านนาพื้นบ้านจังหวัดเชียงราย กับการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในยุคโลกาภิวัตน์สื่อ

Globalization and Adaptation of Traditional Media: A Case Study of Lanna Folk Song “Sor” in Chiang Rai

จิราพร ขุนศรี¹

บทคัดย่อ

เพลงขอล้านนาปรับตัวตามกระแสโลกาภิวัตน์ของสื่อ แบ่งออกเป็น 3 ยุค ได้แก่ ยุคเพลงขอแบบดั้งเดิม ยุคเพลงขอปะทะสื่อมวลชน และยุคเพลงขอแบบประยุกต์ ในการปรับตัวแต่ละยุคเมื่อศึกษาตามคุณลักษณะทั้ง 6 ด้าน ซึ่งประกอบด้วย ด้านรูปแบบและเนื้อหา ด้านกระบวนการสื่อสารในการแสดง ด้านบทบาทหน้าที่ ด้านการต่อรอง ด้านเครือข่าย และด้านการบริหารจัดการ มีข้อค้นพบที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการปรับในรูปแบบการปรับประสานและมีการเพิ่มบทบาทหน้าที่ใหม่ ทำให้เพลงขอยังคงยืนหยัดอยู่ได้ท่ามกลางกระแสที่เชี่ยวกรากของโลกาภิวัตน์ โดยที่ผ่านมาเพลงขอเป็นการปรับตัวโดยเจ้าของวัฒนธรรมตามธรรมชาติ (by nature) ที่ไร้ทิศทางชัดเจน และจำกัดในระดับบุคคล ซึ่งไม่เพียงพอต่อการสืบทอด เนื่องจากอาจเกิดการผิดเพี้ยนและสูญหายได้ในอนาคต ดังนั้นแนวทางในการปรับตัวสืบทอดควรจะต้องมีการวางแผน (by plan) โดยพิจารณาให้ครบถ้วนตามองค์ประกอบของการสื่อสาร ได้แก่ ผู้สืบทอดทั้งช่างขอและผู้ชม เนื้อหาที่สืบทอด การส่งเสริมและเพิ่มช่องทาง/วาระโอกาส ทั้งนี้แนวทางที่นำเสนอคือการรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการปรับประยุกต์ การปรับประสานโดยคำนึงถึงแก่นที่ต้องยึดมั่นไว้ การสืบทอดศิลปินช่างขอและผู้ชมระดับคุณภาพ การสานสัมพันธ์ระหว่างสื่อการแสดง สื่อวัตถุ และสื่อพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการแสดงขอ และการรักษาบทบาทหน้าที่เดิมรวมถึงการเพิ่มบทบาทหน้าที่ใหม่ให้สอดคล้องกับสังคมปัจจุบัน เพื่อความยั่งยืนของสื่อพื้นบ้าน

¹ ปรัญญาคุณภูมินิจิต สาขานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำโปรแกรมวิชานิติศาสตร์ (การสื่อสารสื่อใหม่) คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

คำสำคัญ : การปรับตัว, โลกาวัดน์สื่อ, การสืบทอด, การสื่อสาร, สื่อพื้นบ้าน, เพลงขอล้านนา

Abstract

An adaptation of Traditional media is the qualitative research, focusing on Lanna folk song in Chiang Rai, Thailand. This research mainly studied the adaptive characteristics of the folk song in Lanna areas since the past until now. It is essential to look back the existence, the continuity, and the adaptation of such song as the conceptual frameworks of orientation, production and reproduction in culture, a tree of value, and own cultural rights. The methodology used for data collection comprised in-depth interview, field observation, and focus group discussion.

The results showed that the “Sor” ; Lanna folk song has adapted themselves to the media globalization. Its adaptation can be divided into three eras; traditionally “Sor”; the “Sor” against mass media; and Applied “Sor”. These conformed to the six aspects, consisted of type and context, communication process, role and function, negotiation, social network, and administrative management. The adaptation was mainly found in a hybridization form and increased a new function, so that the “Sor” ; Lanna folk song has stayed longer until now. However, the change was previously caused by nature without clear direction together with limited individual level. In the future, a concerned person should empower the potential of “Sor” ; Lanna folk inheritance as the communication elements. The adaptation related-projects should be continuously set by plan for the purpose of sustainable Traditional media.

Keywords : Adaptation, Traditional Media, “Sor” ; Lanna Folk Song

บทนำ

“เพลงขอล้านนา” เป็นการแสดงรูปแบบเพลงพื้นบ้าน ที่ได้รับความนิยมในกลุ่มคนในท้องถิ่นอย่างแพร่หลายมาตั้งแต่อดีต มีต้นกำเนิดมาพร้อมการก่อตัวของอาณาจักรล้านนา เมื่อครั้งที่ยังเป็นปึกแผ่นในปี พ.ศ.1839 โดยมีพญามังรายมหาราชเป็นกษัตริย์

ปกครอง (ศรีสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2539) โดยสามารถบ่งบอกอัตลักษณ์ล้านนาอย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นช่างขอ บทขอ เครื่องดนตรี ท่วงทำนอง รูปแบบ วาระโอกาส การใช้ภาษา การแต่งกาย และเนื้อหาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต นอกจากจะมีการจัดแสดงในชุมชน ยังแพร่หลายสู่ราชสำนักในสมัยพระราชชายาเจ้าดารารัศมี (สมฤทธิ์ ลือชัย, 2534: 21-22) แสดงถึงความสำคัญและคุณค่าที่มีมาแต่อดีต โดยจังหวัดเชียงราย เป็นจังหวัดหนึ่งของอาณาจักรล้านนา โดยมีหลักฐานสำคัญที่บ่งบอกว่า ในอดีตกาลก่อนพญามังรายมหาราชจะทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้น เชียงรายเป็นเมืองสำคัญทางประวัติศาสตร์ เนื่องจากเป็นศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และศิลปวัฒนธรรม เป็นเมืองที่ตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำกก ซึ่งเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ต่อการตั้งถิ่นฐานของชนกลุ่มใหญ่ที่อพยพลงมาจากตอนใต้ของปะเทศจีน (องอาจ อินทนิเวศ, 2550 : 15) โดยพบว่า การขอของชาวล้านนาที่อยู่ในจังหวัดเชียงรายนั้น มีสายครุขอที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพะเยาและเชียงใหม่ มีการเรียนรู้สืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น โดยเพลงขอ เป็นสื่อพื้นบ้านที่ได้รับความนิยมของชาวจังหวัดเชียงรายในอดีตเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นวัฒนธรรมของชาวบ้านที่ใช้แสดงเพื่อความบันเทิง โดยเฉพาะในเทศกาลงานบุญตามประเพณีและทางศาสนาต่างๆ เช่น ดานก้วยสลาก (สลากภัต) ประเพณีปีใหม่เมือง (สงกรานต์) งานบวชลูกแก้ว (อุปสมบท) งานสงฆ์พระธาตุ ตลอดจนงานมงคล ซึ่งการจัดแสดงขอในงาน นอกจากจะเพื่อความสนุกสนานบันเทิงแล้ว ยังเป็นเครื่องหมายแสดงถึงความร่ำรวย ความมีเกียรติของเจ้าภาพอีกด้วย (สร้อยสุดา ภิราธร, 2548: 2) การจ้างช่างขอที่มีชื่อเสียงมีการมโหรีเป็นเลิศ ยิ่งต้องมีคำขวัญที่แพงไปอีก ดังนั้นถ้าหากงานไหนมีขอมมาแสดงแล้วงานนั้นจะเป็นงานที่ยิ่งใหญ่มากในความรู้สึกรักของชาวบ้านทั่วไป (สมฤทธิ์ ลือชัย, 2534: 21) อย่างไรก็ตาม แม้จะมีบทบาทที่สำคัญเพียงใด แต่ในโลกยุคโลกาภิวัตน์ ที่มีความสลับซับซ้อนหลายมิติ สื่อต่างต้องมีการปรับเปลี่ยน การเข้ามาของสื่อมวลชน และสื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่ ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของสื่อพื้นบ้าน ทั้งนี้พบว่าสื่อเพลงขอได้มีการด้านกระแสโดยพยายามอนุรักษ์วัฒนธรรมที่ดีงามนี้ไว้ให้คงอยู่ ในขณะเดียวกันก็ต้องมีการปรับตัว เพื่อให้อยู่รอดไม่สูญหาย วิธีการคือมักจะใช้ต้นทุนทางวัฒนธรรม เช่น ความเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ความเป็นอัตลักษณ์ ที่เป็นจิตสำนึกร่วมกันของคนในสังคม เนื่องจากวัฒนธรรมมีความเป็นพลวัต (dynamic) (กาญจนา แก้วเทพ, 2549) หากเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านที่มีรากเหง้าที่แข็งแกร่ง อาจจะยืนหยัดอยู่ได้ด้วยความสามารถปรับตัวที่จะเห็นได้ว่าการปรับตัวเป็นความสามารถของวัฒนธรรมที่จะดำรงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง ด้วยวิธีการคือ ใช้หลักการประยุกต์หรือพลิกผันคุณลักษณะเก่า

บางประการ เช่น ทำนอง ภาษ เพื่อให้อัดคล้องกับสภาพการณ์ใหม่ของบริบทที่เปลี่ยนไป โดยวัฒนธรรมที่ปรับตัวไปแล้วต้องสามารถดำรงอัตลักษณ์เดิมส่วนใหญ่ไว้ แม้จะต้องลดทอนหรือถอดหรือสิ่งเก่าออกไปบ้าง ขณะเดียวกันอาจจะต้องสร้างสรรค์องค์ประกอบใหม่บางประการขึ้นมา เพื่อให้ผู้อู่ออด (เชิรชัย อิศรเดช และคณะ,2547) ทั้งนี้เพราะในท้องถิ่นวัฒนธรรมจะมีลักษณะเฉพาะบริบท ที่แตกต่างกัน

ดังนั้น แม้จังหวัดเชียงราย ในอดีตจะเคยเป็นดินแดนที่มีความเจริญรุ่งเรืองของศิลปวัฒนธรรมล้านนา ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ ศิลปะการแสดง ขนบธรรมเนียมประเพณี อย่างไรก็ตาม จากกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกาภิวัตน์ เช่น การรับวัฒนธรรมจากตะวันตก ก่อให้เกิดการปรับตัวในด้านต่างๆ แต่ปรากฏการณ์ที่โดดเด่นคือวัฒนธรรมของเพลงซอยังคงดำรงอยู่ได้ และมีการปรับตัวตามยุคต่างๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แบ่งออกเป็น 3 ยุคตาม “กระแสโลกาภิวัตน์ของสื่อ” ได้แก่ (1) ยุคซอแบบดั้งเดิม (โบราณ-2519) (2) ยุคซอปะทะสื่อมวลชน (2520-2535) และ (3) ยุคซอแบบประยุกต์ (2536-ปัจจุบัน) จากปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้เห็นว่า เพลงซอมีการปรับตัวมาโดยตลอด แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาและแรงกระแทกจากกระแสโลกาภิวัตน์ ในอนาคตควรมีแนวทางในการดำรงอยู่ต่อไปอย่างมีอัตลักษณ์และยั่งยืน

กรอบแนวคิดและทฤษฎี

เพื่อชี้ให้เห็นถึงการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของเพลงซอ การวิจัยนี้ได้ใช้หลักการพื้นฐานทางความคิดที่ว่าวัฒนธรรมทุกชนิดเมื่อสร้างสรรค์ขึ้นแล้วจำเป็นต้องมีการปรับตัวให้อัดคล้องกับสภาพของบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลง อาศัยหลักการลักษณะทวิลักษณ์ คือ มีทั้งด้านที่พยายามจะอนุรักษ์ และด้านที่พยายามจะปรับเปลี่ยน เป็นแนวทางในการบูรณาการในลักษณะด้านที่อยู่คู่ขนานกัน ดังนั้นในการศึกษา นอกจากจะใช้แนวคิดหลักเรื่องการปรับตัว ยังได้นำแนวคิดเรื่องการผลิตและการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม แนวคิดเรื่องต้นไม้แห่งคุณค่า เนื่องจากจะทำให้เห็นภาพแล้วนำมาวิเคราะห์ต่อว่า ส่วนไหนปรับได้ ส่วนไหนปรับไม่ได้ และแนวคิดสิทธิเจ้าของวัฒนธรรม มาร่วมเป็นแกนหลักในการวิเคราะห์ข้อมูลด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพการปรับตัวของเพลงซอจังหวัดเชียงราย ตามพัฒนาการในยุคสมัยที่แตกต่างกัน จากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน

2. เพื่อดันหาแนวทางการปรับตัวเพื่อสืบทอดเพลงของจังหวัดเชียงราย ในอนาคตให้ดำรงอยู่อย่างเข้มแข็งและมีอัตลักษณ์

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้การวิจัยในเชิงคุณภาพเป็นวิธีการวิจัย มุ่งเน้นศึกษาและวิเคราะห์ถึง กระบวนการปรับตัวของเพลงขอ มีวิธีการรวบรวมข้อมูลจากผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่ม ช่างขอ กลุ่มผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งภาครัฐและเอกชน และกลุ่มผู้ชม ด้วยการสัมภาษณ์ เจาะลึก การลงสังเกตการณ์ภาคสนาม และการสนทนากลุ่มย่อย มาประกอบกับการทบทวน วรรณกรรม ที่มีการกำหนดยุคของการศึกษาถึงการปรับตัวออกเป็น 3 ยุคดังที่เสนอไว้ ข้างต้น และกำหนดเนื้อหาในการพิจารณาออกเป็น 6 ด้านที่สำคัญ คือ (1) ด้านเนื้อหาและ รูปแบบ (2) ด้านกระบวนการสื่อสารในการแสดง (3) ด้านบทบาทหน้าที่ (4) ด้านการ ต่อรอง (5) ด้านเครือข่าย และ (6) ด้านการบริหารจัดการ โดยกลุ่มตัวอย่างในท้องถิ่น

ผลการศึกษา

หากพิจารณาถึงประเด็นที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับการปรับตัวสามารถอธิบายได้ ดังต่อไปนี้

1. คุณลักษณะด้านรูปแบบและเนื้อหา

จากวัฒนธรรมแบบมุขปาฐะ ที่อาศัยความเป็นปฏิภาณกวีที่เน้นสร้างสรรค์ ให้สอดคล้องกับวิถีชุมชน เพลงขอได้ปรับขยายรูปแบบและเนื้อหาตามลักษณะพื้นที่จาก สื่อชุมชนไปสู่สื่อมวลชน เช่น สื่อวิทยุและโทรทัศน์ และสื่อรูปแบบใหม่ๆ เช่น สื่อออนไลน์ นอกจากนี้ ยังพบอีกว่ามีการปรับตัวด้านการแต่งกายกล่าวคือ การแต่งกาย จะประยุกต์ตามสมัยนิยม มีการใช้เครื่องเสียงและเครื่องดนตรีสมัยใหม่ เช่น คีย์บอร์ด อิเลคโทน หรือในบางครั้งจะมีการเปิดแผ่นซีดีที่เป็นเพลงขอที่บันทึกไว้แล้วประกอบ ที่น่าสนใจคือ ภาษาที่ใช้จะเป็นภาษาร่วมสมัยทันสมัยทันเหตุการณ์เพื่อต้องการสื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น เช่น การใช้ภาษาอังกฤษ ภาษาสมัยนิยม แทรกในเนื้อเพลงขอ ซึ่งวิธีการนี้จะพบ ได้ว่าส่งผลต่อสายสัมพันธ์ที่เชื่อมความรู้เกี่ยวกับเพลงขอระหว่างผู้ชมกับคุณค่าขอหายไ ความเชื่อ/ศรัทธา/การเคารพครูผ่านพิธีกรรม ความเป็นล้านนาผ่านทำนองเพลงขอและ ภาษาคำเมือง การวางความสัมพันธ์ทางโลกและทางธรรม เช่น ช่วงเข้าเป็นการขอประกอบ พิธีกรรม ส่วนช่วงบ่ายขอให้ความสนุกสนานบันเทิงเชิงเกี้ยวพาราสี การปลุกฝังคุณธรรม ทางพุทธศาสนา เช่น แทรกเรื่องความกตัญญูในการขอพิธิวชนาค ขณะที่การให้สาระ

และบันเทิงแฝงการปลดปล่อยทางเพศเหมือนที่เคยปรากฏในอดีต อาทิ กล่าวถึงเรื่องเพศ การพูดสองแง่สองง่าม ถูกกลบเกลื่อนและความสำคัญลงเพราะต้องระมัดระวังเรื่อง ความเหมาะสมในการเผยแพร่ทางสื่อสาธารณะมากขึ้น

2. คุณลักษณะการปรับตัวด้านกระบวนการสื่อสาร

2.1 ผู้ส่งสาร/ช่างขอ

ช่างขอในอดีตต้องอาศัยทักษะหลายๆด้าน ทั้งปฏิภาณกวี การเข้าถึง จิตวิญญาณการขอที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น แต่ช่างขอรุ่นใหม่ จะมีปฏิภาณกวีจาก ความสามารถในการแสดงสดลง เพราะถือว่าการแสดงเป็นอาชีพเสริม เน้นการแสดงเพื่อ ให้สาระและบันเทิงเป็นสำคัญ เพื่อโน้มน้าวใจให้ผู้ชมคล้อยตาม เนื้อหาตามเหตุการณ์ สังคมของยุคสมัย และเป็นการหารายได้ ซึ่งปรากฏการณ์นี้ชี้ได้ว่าแตกต่างกับช่างขอรุ่นเก่าที่ยังมีความตระหนักและให้ความสำคัญกับการสืบทอดและอนุรักษ์วัฒนธรรม พื้นบ้าน อาทิ คำร้องและทำนองเพลง แต่คนรุ่นใหม่จะมีบทบาทเพิ่มเช่นการเป็นนักโฆษณา และนักประชาสัมพันธ์ นักสื่อสารเพื่อการพัฒนาในมิติต่างๆ ทั้งการพัฒนาชนบทและ วิถีชีวิต และนักส่งเสริมภาพลักษณ์ของชุมชนและสังคม ในขณะที่บุคคลิกภาพในเชิงอนุรักษ์ เกี่ยวกับความเป็นปราชญ์ชาวบ้านจะลดลงอย่างเห็นได้ชัด

2.2 สาร/เนื้อหาเพลงขอ

สำหรับเนื้อหาในอดีตจะกล่าวถึงทั้งทางโลกและทางธรรม ซึ่งแม้จะมีการปรับเปลี่ยนบริบทไปตามยุคและสมัย แต่ยังคงรักษาสาระที่เกี่ยวข้องกับทางโลกและ ทางธรรมไว้ เช่น การขอให้ความรู้เรื่องการลงเสาเอกประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในงาน ขึ้นบ้านใหม่ และให้ความบันเทิงในช่วงบ่าย แต่จะปรับให้น่าหนักกับทางโลกมากขึ้น โดยเฉพาะในมิติด้านความบันเทิงและเสริมเนื้อหาให้ทันสมัย เช่นในด้านการให้ความรู้ ด้านสิทธิมนุษยชน ที่น่าสนใจยิ่งก็จะมีการใช้เครื่องดนตรีสมัยใหม่ อาทิ คีย์บอร์ด อิเลคโทน และการใช้แผ่นซีดีเพลง จะนิยมขอคู่ มีเพศหญิงและเพศชายขับร้องร่วมกัน รวมถึงลดขั้นตอนการไหว้ครูและขั้นตอนอื่น เช่น ขอประกอบพิธีกรรมให้กระชับลง

2.3 ช่องทางการสื่อสาร/วาระโอกาสในการขอ

ช่องทางในอดีตจะเน้นการแสดงในงานบุญประเพณีตามความเชื่อของ ชุมชน เป็นการแสดงแบบเห็นตาและมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างช่างขอกับผู้ชม แต่พบว่า ในยุคต่อมาช่างขอจะปรับตัวแม้ยังเป็นการสื่อความหมายและเนื้อหาให้ เกี่ยวข้องผูกพัน กับเทศกาลงานบุญตามประเพณี เช่น การสงกรานต์ การปอยหลวง แต่จะปรับเพิ่ม การแสดงในงานกิจกรรมพิเศษต่างๆ เช่น การรับน้องมากขึ้นพร้อมกับมีการขายของทาง

ไปสู่วัตถุประสงค์ในการโฆษณาและประชาสัมพันธ์ เช่น งานส่งเสริมการท่องเที่ยว และ จะปรับเปลี่ยนเป็นการแสดงผ่านสื่อใหม่ อาทิ การเผยแพร่การแสดงผ่านยูทูป เพิ่มเข้ามา

2.4 ผู้รับสาร/ผู้ชม

ในอดีต ผู้รับสารจะเป็นคนในชุมชน ที่มีความรู้ ความเข้าใจในพื้นฐาน วัฒนธรรมร่วมกัน แต่ยุคการปรับตัวที่เป็นยุคโลกาภิวัตน์กลุ่มผู้รับสารที่เป็น เจ้าภาพหรือ ผู้ว่าจ้าง และกลุ่มผู้ชมหรือผู้ฟังจะมีความเข้าใจในภาษาคำเมืองท้องถิ่นน้อยลงและใช้ภาษา สมัยนิยม เช่น ภาษาไทยภาคกลางมากขึ้น ที่น่าสนใจคือจะเปิดรับช่องทางการสื่อสาร ผ่านสื่อมวลชนและสื่อใหม่เช่น สื่อออนไลน์ มากขึ้น ทำให้การรู้ ความเข้าใจ และการมีส่วนร่วมในการแสดงน้อยลง ที่น่าสนใจคือกลุ่มผู้ชมที่เป็นเด็กและเยาวชน ห้างหายไป

3. คุณลักษณะด้านบทบาทหน้าที่

จากบทบาทหน้าที่หลักคือการรับใช้วิถีชุมชนแบบคนล้านนา ที่ช่างขอ มีความสามารถจนได้รับการยอมรับว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้านนั้น จากการศึกษาพบว่าบทบาท ความเป็นปราชญ์ชาวบ้านได้เลือนหายไป ส่วนบทบาทหน้าที่ที่สืบเนื่องยังเป็นเรื่อง การพัฒนาตนเอง ที่เน้นในด้านการฝึกความมานะและอดทน การฝึกปฏิภาณไหวพริบ ในการขอร้องถึงการให้ความรู้และความบันเทิง ที่ในอดีตจะเน้นสอนคนในชุมชนให้เป็น คนดี เช่น การขอเรื่องบาปบุญคุณโทษในงานตานก้วยสลาก การสืบทอดที่ใช้ภาษาคำเมือง ส่วนบทบาทหน้าที่ที่มีการปรับตัวในลักษณะคลี่คลายไป จะได้แก่ การทบทวนและเพิ่มพูน ความรู้ การฝึกจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ มีการให้ความสำคัญกับการเป็น นักโฆษณาและนักประชาสัมพันธ์ที่ใช้เพลงขอเพื่อการสื่อสารสำหรับการพัฒนาท้องถิ่น การสร้างความสัมพันธ์ร่วมกันของคนในชุมชน การบ่งบอกตัวตนและสร้างอัตลักษณ์ร่วม การแต่งกาย การใช้ดนตรีพื้นเมือง ขณะที่บทบาทหน้าที่ที่เพิ่มขึ้นมาใหม่ ได้แก่ การเป็น นักส่งเสริมภาพลักษณ์ การใช้เพลงขอเป็นสื่อท้องถิ่นในการแสดงอัตลักษณ์ล้านนา เพื่อประโยชน์ด้านธุรกิจหรือการท่องเที่ยว และการใช้เป็นสื่อพื้นบ้านของท้องถิ่นที่ช่วย แก้ไขปัญหาสังคมมีเพิ่มขึ้น

4. คุณลักษณะด้านการต่อรอง

ด้านการต่อรองที่ในอดีตช่างขอมิอำนาจในการต่อรองสูงนั้น โดยปัจจุบัน จะพบว่าการต่อรองระหว่างช่างขอกับผู้ว่าจ้าง การต่อรองกับผู้ชม ตลอดจนการต่อรองกับ ทางรัฐ/ราชการ และการต่อรองกับกลุ่มช่างขอด้วยกันเองนั้น มีการต่อรองบนพื้นฐานของ อำนาจและสนิยมของผู้ว่าจ้างที่มีเพิ่มมากขึ้นเป็นสำคัญ และส่วนใหญ่จะเป็นไปใน

ลักษณะเกือกูด ในลักษณะข้างชอจะผ่อนปรนมากกว่า อาทิ ขอมรับการแสดงชอประยุกต์ แต่ขอให้มืชอแบบดั้งเดิมแทรกบ้าง ซึ่งพบว่าอำนาจในการต่อรองของข้างชอจะลดลง

5. คุณลักษณะด้านเครือข่าย

เครือข่ายที่โยงใยสายสัมพันธ์กันนั้น พบว่าในอดีตส่วนใหญ่จะมีเครือข่ายภายในที่แน่นแฟ้นและชอชอเป็นศูนย์กลางเครือข่าย ที่ประกอบด้วย เครือข่ายระหว่างชอชอกับลูกศิษย์ เครือข่ายระหว่างข้างชอ เครือข่ายผู้ชม และเครือข่ายระหว่างข้างชอกับผู้ชม แต่ในปัจจุบันจะมีเครือข่ายภายนอกเข้ามาข้องเกี่ยวกับ เช่น เครือข่ายกับสื่อมวลชนทางรัฐ/ราชการ ที่เข้ามามีบทบาทต่อความเข้มแข็งของเครือข่าย ที่น่าสนใจคือ รูปแบบความสัมพันธ์มีการปรับเปลี่ยนไป เช่นพบว่า มีการซ่อมแซมเครือข่ายเดิมให้เข้มแข็งมากขึ้น มีการเสริมสร้างและการแสวงหาเครือข่ายใหม่ เช่น เครือข่ายกับพระสงฆ์ เป็นต้น

6. คุณลักษณะด้านการบริหารจัดการ

ในอดีตที่เป็นการบริหารจัดการแบบครอบครัว แม้คณะชอจะมีขนาดใหญ่แต่ก็ไม่ซับซ้อน เนื่องจากไม่เน้นในเชิงพาณิชย์ แต่ยุคปัจจุบันที่เป็นยุคของการแข่งขันทางธุรกิจ และข้างชอเริ่มหายากขึ้น จึงต้องมีการบริหารจัดการให้เหมาะสมขึ้น โดยคุณลักษณะการปรับเปลี่ยนด้านการจัดการของเพลงชอที่พบเป็นการจัดการใน 5 ด้าน ประกอบด้วย การจัดการตนเองให้ทันสมัยขึ้น การจัดการสมาชิกในวงที่มีการหมุนเวียนไม่จำเป็นต้องสังกัดคณะ การจัดการเรื่องเครื่องดนตรีที่ใช้รูปแบบการเช่า การจัดการเรื่องรูปแบบการแสดงที่หลากหลายขึ้น และการจัดการเรื่องรายได้ที่ขึ้นอยู่กับหน้าที่และความรับผิดชอบ

ตารางที่ 1 สรุปการเปรียบเทียบสถานภาพการปรับตัวของเพลงชอตามยุค

เกณฑ์/คุณลักษณะ	สิ่งที่พบ		
	ยุคชอแบบดั้งเดิม(ดั้งเดิม-พ.ศ. 2519)	ยุคชอปะทะสื่อมวลชน(2520-2535)	ยุคชอแบบประยุกต์(2536-ปัจจุบัน)
1. ด้านรูปแบบและเนื้อหา	แบบผูกปมคู่มีความโดดเด่นในอัตลักษณ์ล้านนาชัดเจน เนื้อหาทั้งทางโลกและทางธรรม	แบบกึ่งลายลักษณ์อักษร มีเครื่องเสียงและดนตรีสมัยใหม่เข้ามาและแสดงผ่านสื่อมวลชน เน้นเนื้อหาทางโลก	แบบลายลักษณ์อักษรประกอบเครื่องดนตรีสมัยใหม่ผ่านทางสื่อใหม่เนื้อหาทางโลก
2. ด้านการสื่อสารระหว่างการแสดง	เน้นความเป็นปฏิกานกวีเพื่อสื่อสารเชิงสุนทรีย์	เน้นการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ	เน้นการสื่อสารเพื่อสร้างความพึงพอใจ
3. ด้านบทบาทหน้าที่	รับใช้วิถีชุมชนแบบคนล้านนา ช่างชอมีสถานะเป็นปราชญ์ชาวบ้าน	ตอบสนองความต้องการของนายทุนสื่อ ช่างชอเป็นนักโฆษณา นักประชาสัมพันธ์/นักจัดรายการวิทยุ	ตอบสนองรสนิยมของผู้ชม ช่างชอเพิ่มสถานภาพเป็นนักสื่อสารภาพลักษณ์
4. ด้านการต่อรอง	ช่างชอมีอำนาจในการต่อรองสูง	อำนาจในการต่อรองอยู่ที่นายทุน	อำนาจการต่อรองอยู่ที่ผู้บริโภคในเชิงพาณิชย์
5. ด้านเครือข่าย	มีความแน่นแฟ้นและครูชอเป็นศูนย์กลางเครือข่าย	เครือข่ายช่างชอคลี่คลาย แต่จะเพิ่มเครือข่ายรัฐ/สื่อมวลชน	มีความพยายามกระชับความสัมพันธ์เครือข่ายช่างชอ
6. ด้านการบริหารจัดการ	บริหารแบบครอบครัว ไม่ซับซ้อน	การจัดการเกี่ยวข้องกับธุรกิจสื่อสารมวลชนในเชิงพาณิชย์	การจัดการเชิงพาณิชย์เน้นเรื่องอุปกรณ์ประกอบการชอ

อภิปรายผล

จากผลการศึกษาจะเห็นได้ว่าเมื่อวิเคราะห์การปรับตัวใน 6 คุณลักษณะนั้น พบว่าการปรับด้านการสื่อสารระหว่างการแสดงโดยเฉพาะ ผู้ส่งสาร/ช่างขอจะเป็นเรื่องค่อนข้างยาก เนื่องจากดังที่กล่าวไปแล้วว่า การจะเป็นช่างขอระดับคุณภาพ นอกจากต้องอาศัยพรสวรรค์ หรือความเป็นปฏิภานกวีแล้ว ยังต้องอาศัยระยะเวลาการฝึกฝน การเรียนรู้จิตวิญญาณและวิถีแห่งขอ ซึ่งยังไม่สามารถสร้างช่างขอรุ่นใหม่มาทดแทนได้ ซึ่งจะเป็นปัญหาและส่งผลต่อการสืบทอดในระยะยาว โดยจะต้องพิจารณาถึงประเด็นสำคัญต่างๆ ที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้ คือ การสืบทอดผู้ส่งสาร/ศิลปินช่างขอ การสืบทอดเนื้อหาเพลงขอ การส่งเสริมและเพิ่มช่องทางการสืบทอด ตลอดจนการสืบทอดผู้รับสารและผู้ชม โดยรายละเอียดในประเด็นต่างๆ มีดังต่อไปนี้

1. การสืบทอดผู้ส่งสาร/ศิลปินช่างขอ

สำหรับในประเด็นนี้ จะขออภิปรายตามรายการต่างๆ ที่สำคัญดังนี้

1.1 การพัฒนาศักยภาพผู้สืบทอด ผู้สืบทอดในที่นี้ ไม่ได้หมายถึงกลุ่มคนที่เป็ช่างขอโดยตรง แต่เป็นบุคคลที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของเพลงขอทั้งในปัจจุบันและอนาคต ประกอบด้วย

1.1.1 การพัฒนากลุ่มช่างขอ

การเพิ่มทักษะในการวิเคราะห์ลักษณะของผู้ชม (Audience Analysis Skill) ถือว่าเป็นการพัฒนาและปรับปรุงในเชิงคุณภาพที่จะรักษฐานผู้ชมไว้ ต้องมีการรื้อฟื้นความเป็นปราชญ์ชาวบ้าน เช่น ให้ช่างขอมีความภาคภูมิใจและได้รับการยกย่องเชิดชูในสังคม เพื่อยกสถานภาพความมีเกียรติในสังคม เพิ่มศักยภาพในการเป็นนักการสื่อสารเพื่อการพัฒนา เพื่อให้ช่างขอมีบทบาทหน้าที่หลากหลายขึ้น มีกระบวนการติดตั้งความรู้และพลังทางความคิด ความเข้าใจ ให้ช่างขออย่างมีการวางแผนการดำเนินงานที่เป็นระบบอย่างต่อเนื่อง (By Plan) เพื่อเสริมสร้างความรู้จากแนวคิด ทฤษฎีผ่านเวทีการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ หนังสือ เอกสาร การศึกษาดูงาน หรือการพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น นอกจากนั้นควรมีกระบวนการศักยภาพด้านปฏิภานของช่างขอ เนื่องจากพบว่ากรณี “ปฏิภานกวี” เป็นหัวใจหลักของเพลงขอ โดยการสืบทอดศิลปินพื้นบ้านจึงมีความสำคัญทั้งในเชิงคุณภาพและในเชิงปริมาณเพื่อมาทดแทนศิลปินที่ลดลง กล่าวคือในการสืบทอดศิลปินในเชิงคุณภาพ จะต้องสืบทอดได้ครบทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ความรู้เชิงเทคนิค คุณค่าต่างๆ ที่มีอยู่ในเนื้อหาของสื่อพื้นบ้าน และจิตวิญญาณของสื่อพื้นบ้าน

ส่วนสถาบันการศึกษาจะมีบทบาทต่อการสืบทอดเชิงปริมาณทั้งผู้เรียนรู้การเป็นช่างขอและผู้ชม

1.1.2 การพัฒนากลุ่มครูผู้ชำนาญการด้านดนตรีพื้นเมือง

กลุ่มครูผู้สอนด้านดนตรีพื้นเมือง (สะล้อ ซอ ซึง) ที่แม้ไม่ได้เป็นช่างขอโดยอาชีพ แต่มีบทบาทสำคัญในการสืบทอด ผ่านกระบวนการสอนในระบบของสถาบันการศึกษาท้องถิ่น ครูผู้สอนกลุ่มนี้ต้องมี ความรู้ ความเข้าใจ และทักษะในศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน โดยเฉพาะการเล่นดนตรีพื้นเมือง ที่เป็นพื้นฐานของการสอนให้เด็กและเยาวชนมีทัศนคติที่ดีต่อดนตรีพื้นเมือง ที่เป็นช่องทางในการแสวงหาผู้สืบทอดช่างขอต่อไปได้ เพราะเด็กและเยาวชนในชุมชนที่มีพื้นฐานมาจากความสนใจในดนตรีพื้นเมืองหรือวัฒนธรรมท้องถิ่น สามารถนำมาฝึกฝนและพัฒนาได้ดี บางคนที่มีศักยภาพอาจพัฒนาไปฝึกร้องเพลงขอเป็นอาชีพเสริมได้ ครูผู้สอนดนตรีของสถาบันการศึกษาท้องถิ่นต้องมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญต่อการเสริมสร้างทัศนคติ การจัดการเรียนการสอน การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ทั้งในรูปแบบของเนื้อหาวิชาและกิจกรรมชมรม ดังนั้นหากครูผู้สอน ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุน จะเป็นพลังสำคัญต่อการสืบทอดเพลงขออย่างต่อเนื่องและยั่งยืนต่อไป

1.1.3 การพัฒนากลุ่มเด็กและเยาวชน

กลุ่มเด็กและเยาวชน จะเป็นผู้สืบทอดเพลงขอที่ยั่งยืนต่อไปในอนาคต อาจพัฒนาจากการเป็นผู้รับสารที่ฟังเป็นแล้วจึงค่อยๆ ได้บันไดปลาโจนทางศิลปะ คือการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ และความสุนทรีย์ ได้เกิดการซึมซับ จนนำไปสู่การสนใจพัฒนาเป็นช่างขอต่อไป อย่างไรก็ตามเนื่องจากระบบการศึกษาเด็กและเยาวชนจะมีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนและเรียนรู้จากโรงเรียน เนื่องจากสถาบันการศึกษาในท้องถิ่นไม่ให้ความสำคัญเท่าที่ควร ไม่มีนโยบายและการจัดการที่เป็นระบบอย่างต่อเนื่องที่จะอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ส่วนใหญ่จะมุ่งพัฒนานักเรียนเข้าสู่ระบบการศึกษาภาคบังคับ เน้นการเข้มแข็งด้านวิชาการเป็นหลัก ทำให้ขาดการส่งเสริมและสนับสนุนให้เด็กและเยาวชนมีเวลาฝึกทักษะด้านศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่เป็นทักษะที่ต้องใช้ระยะเวลาในการฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง

2. การสืบทอดเนื้อหาเพลงขอ

สำหรับแนวทางที่จะใช้เพื่อการสืบทอดในประเด็นนี้ ได้แก่รายละเอียดสำคัญดังต่อไปนี้

2.1 การจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เนื่องจากที่ผ่านมาช่วงชอระดับชั้นครูได้แต่ประพันธ์บทขอที่มีคุณค่าไว้ แต่ขาดการจดบันทึกที่เป็นระบบ ทำให้บทขอสูญหายไปเป็นจำนวนมาก จึงควรมีการจดบันทึก รักษาไว้เนื้อหายังคงอยู่ เป็นการเก็บไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาและนำมาเผยแพร่อย่างสร้างสรรค์ต่อไป

2.2 การสร้างสรรค์รูปแบบการแสดงโดยสอดแทรกเนื้อหาใหม่ๆ ที่ทันสมัยเช่นเรื่องประชามหาอาเซียน การสอดแทรกการแปลด้วยภาษาไทยภาคกลาง เนื่องจากการใช้ภาษาท้องถิ่นที่เป็นคำเมืองโบราณ เป็นภาษาที่คนรุ่นใหม่ ไม่ได้ถูกสอนให้พูด คำเมืองมาตั้งแต่เด็ก จะไม่คุ้นเคย และฟังไม่เข้าใจ หรือถ้าเป็นการขอเกี่ยวกับธรรมชาติควรแทรกบทกลอนให้เป็นที่น่าสนใจและติดตามฟัง ไม่น่าเบื่อ

2.3 การบรรจุในรายวิชาเรียน /หลักสูตรการจัดการเรียนการสอน หรือมีการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ โดยเฉพาะหลักสูตรของท้องถิ่น เพื่อให้ผู้เรียนได้รู้และเข้าใจในจารีตประเพณีและขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น

2.4 การเผยแพร่ผ่านสื่อมวลชนและสื่อสมัยใหม่ ให้สื่อมวลชนและสื่อสมัยใหม่เป็นช่องทางในการสื่อสารไปยังผู้รับสารได้อย่างกว้างขวางและเข้าถึงมากขึ้น

3. การส่งเสริมและเพิ่มช่องทางการสืบทอด

3.1 การขยายช่องทางการสื่อสารเข้าสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่นสืบทอดแบบนี้ เนื่องจากระยะเวลาในการสอนมีน้อยและความไม่ต่อเนื่อง จึงอาจจะมีประโยชน์ในการสร้างตลาดผู้ชมที่มีคุณภาพในอนาคต

3.2 การสืบทอดที่วัด เนื่องจากเพลงขอเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม และวัดเป็นศูนย์กลางของการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเป็นแหล่งรวมจิตใจของคนในชุมชน เป็นพื้นที่สาธารณะรวมทั้งเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และพื้นที่ที่ชาวบ้านมาชุมนุมกัน ที่เอื้อต่อการสืบทอดสื่อพื้นบ้าน โดยวัดจะต้องเป็นผู้สนับสนุนหลักให้กับเพลงขอ

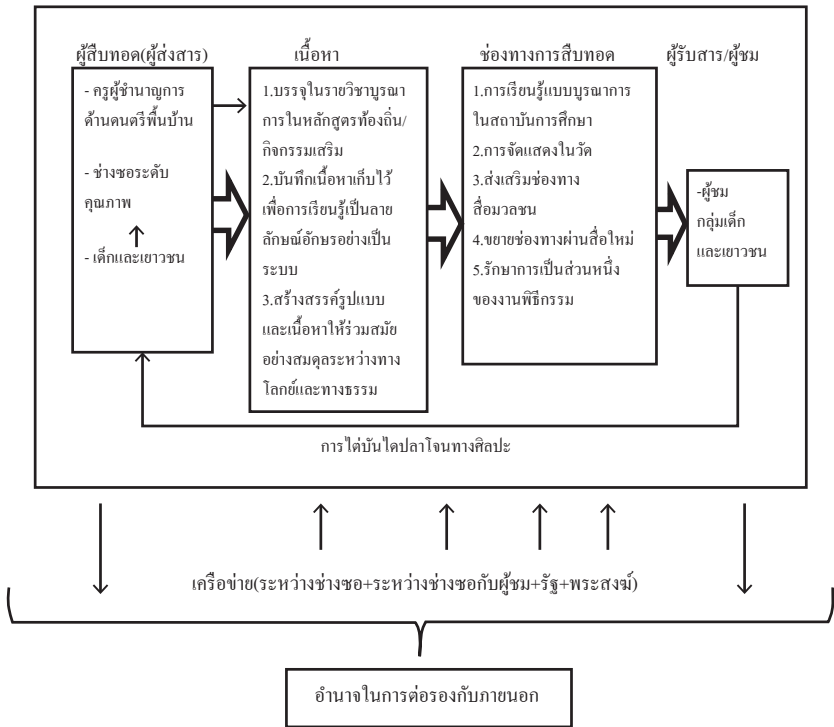
3.3 การขยายช่องทางผ่านสื่อยุคใหม่ หรือสื่อออนไลน์ เนื่องจากกลุ่มผู้รับสารรุ่นใหม่เปิดรับสื่อจากโลกออนไลน์มากยิ่งขึ้น จะช่วยให้เข้าถึงได้รวดเร็ว แต่ควรมีรูปแบบการนำเสนอที่น่าสนใจติดตาม โดยการสืบทอดในช่องทางที่แตกต่างกันส่งผลที่แตกต่างกัน หากสืบทอดผ่านสถาบันการศึกษา จะมีผลในด้านการสร้างผู้ชมที่มีปริมาณมาก หากสืบทอดผ่านศิลปิน อาจส่งผลทางด้านการสร้างศิลปินใหม่ และเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับศิลปินเก่า หากสืบทอดในชุมชน จะช่วยรื้อฟื้นธรรมเนียมประเพณีที่ชุมชนจะเข้ามาเป็นผู้สนับสนุนสื่อพื้นบ้านต่อไป

3.4 การสนับสนุนของหน่วยงานระดับท้องถิ่น แม้ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา เพลงขอซึ่งเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้าน จะได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานในท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการถูกนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารเพื่อการพัฒนาของภาครัฐ แต่พบว่าที่ผ่านมาขาดแผนงานระยะยาวในการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะด้านงบประมาณสนับสนุนในการจ้างช่างขอในท้องถิ่นเข้าไปสอนในสถาบันการศึกษารูปแบบ ครุภูมิปัญญา หน่วยงานที่เกี่ยวกับการสนับสนุนเพลงขอที่พบ ได้แก่ วัฒนธรรมจังหวัด ชุมชนสันโค้งน้อย เทศบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด สถาบันการศึกษาเช่น โรงเรียน สังกัดเทศบาล

4. การสืบทอดผู้รับสาร/ผู้ชม

ผู้ชม/ผู้ฟัง โดยส่วนใหญ่เป็นคนในชุมชน แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ ได้แก่ กลุ่มผู้รับสารที่เป็น เจ้าภาพหรือผู้ว่าจ้างและกลุ่มผู้ชมหรือผู้ฟัง โดยความสัมพันธ์ระหว่างผู้ชมกับช่างขอตั้งแต่ยุคขอแบบดั้งเดิมนั้นสามารถมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ส่งสารหรือช่างขอได้ในปัจจุบัน ผู้ชมมีความเข้าใจในภาษาคำเมืองท้องถิ่นน้อยลงและใช้ภาษาสมัยนิยมมากขึ้น และการเปิดรับช่องทางการสื่อสาร ผ่านสื่อมวลชนและสื่อใหม่มากขึ้นทำให้การรู้ความเข้าใจ และการมีส่วนร่วมในการแสดงน้อยลง จะเหลือเฉพาะกลุ่มวัยกลางคนขึ้นไป ส่วนกลุ่มเด็กและเยาวชนจะห่างหายไป ดังนั้นแนวทางการสืบทอดผู้รับสาร จำเป็นต้องอาศัยการสร้างตลาดผู้ชมหรือผู้รับสารที่ดูเป็น (Smart Audience) โดยใช้แนวคิดบันไดปลาโจนทางศิลปะ ให้เริ่มต้นจากการฟังขอเป็น มีความเข้าใจและซาบซึ้งในคุณค่าเพลงขอแล้วค่อยไต่ระดับในการสร้างการมีส่วนร่วมในการแสดง เช่น ปรบมือ หรือร้องหรือเต้นตามจังหวะ สุดท้ายอาจพัฒนาไปเป็นผู้ส่งสารหรือเป็นช่างขอต่อไปในอนาคต โดยอาจเริ่มจากการฟังขอแบบประยุกต์ ที่มีจังหวะที่คลึกคล่สนุกสนานก่อน แล้วจึงลองฟังขอแบบดั้งเดิมที่มีทำนองช้ากว่า และเนื้อหาที่เป็นภาษาคำเมืองท้องถิ่นสมัยโบราณที่อาจเข้าใจยาก ทั้งขอแบบดั้งเดิมที่เน้นการเสริมพิธีกรรมโดยให้สาระเป็นหลัก และขอแบบประยุกต์ที่เน้นความบันเทิงนั้น ยังคงเป็นรูปแบบที่ปรากฏให้เห็นในสังคมท้องถิ่นของจังหวัดเชียงราย และควรค่าแก่การสืบทอดให้ดำรงอยู่เพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมควบคู่กันไป ดังนั้นจากที่บรรยายแนวทางการสืบทอดไว้ข้างต้น สามารถที่จะเขียนเป็นแผนภาพได้ดังนี้

ตารางที่ 2 สรุปสื่อสารเพื่อสืบทอดเพลงขอตามกระบวนการสื่อสาร

ดังนั้นหากพิจารณาจากข้อค้นพบตามองค์ประกอบของกระบวนการสื่อสารแล้ว ทำให้เห็นว่าการปรับตัวในคุณลักษณะ “ด้านการสื่อสารระหว่างการแสดง” มีความสำคัญ และจำเป็นต้องการสืบทอดมากที่สุด เนื่องจากครอบคลุมทั้ง ช่างขอ เนื้อหา ช่องทาง และ ผู้ชม นั่นเอง

การปรับตัวและแนวทางการสืบทอดเพลงขอล้านนาในอนาคต

จากการวิเคราะห์การปรับตัวในการสืบทอดเพลงขอ มีข้อค้นพบที่สามารถนำมาอภิปรายผลได้ในประเด็นดังต่อไปนี้

1. “ทวิลักษณ์” แบบรักษาสสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการปรับประยุกต์

จากการถอดความรู้ของชุดโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข(สพส.) ที่กาญจนา แก้วเทพ(2549) ได้กล่าวถึงนิยามของคำว่า “วัฒนธรรม” ว่ามีการกำหนดคุณสมบัติไว้

สื่อพื้นบ้านประเภทการแสดงอย่างเพลงโคราช ที่พบว่าแม้จะมีการปรับตัวถึงถึง 4 ยุคด้วยกัน ตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก โดยปรับจากเพลงโคราชแบบดั้งเดิมที่มักเล่นกันในครัวเรือนและเพื่อการสันตนาการในชุมชนหลังจากทำการเกษตร มาเป็นเพลงโคราชแค้น เกิดขึ้นจาก ที่มีการเข้ามาของสื่อสมัยใหม่ การดำเนินธุรกิจเชิงพาณิชย์และการเกิดอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี จนถึงเพลงโคราชประยุกต์ ที่เกิดขึ้นจากระบบอุตสาหกรรมวัฒนธรรม การผลิตสื่อบันเทิงสมัยใหม่เช่นเพลงลูกทุ่งผ่านสื่อมวลชน ทำให้ความนิยมของผู้ชมเปลี่ยนไปนิยมฟังเพลงลูกทุ่งแทน ซึ่งเป็นที่มาของเพลงโคราชซึ่ง จนถึงยุคที่มีการวางแผนเมื่อโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข ที่เป็นหน่วยงานภายนอกเข้ามาเติมแนวคิดความรู้ทางวิชาการให้กับศิลปิน ทำให้การปรับของเพลงโคราชมีทั้งด้านที่อนุรักษ์และด้านที่ปรับประยุกต์เพื่อเปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่เข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น นั่นคือ แม้จะมีเพลงโคราชรูปแบบใหม่ๆ แต่รูปแบบเก่าๆ ก็ยังคงมีการอนุรักษ์ไว้อยู่ เป็นไปตามทิศทางที่ สพส.ได้เข้าไปมีส่วนร่วม ทั้งนี้แม้เพลงชอจะยังไม่มี การสืบทอดโดยมีหน่วยงานภายนอกได้เข้ามาวางแผนอย่างเพลงโคราช แต่การที่พยายามถ่วงดุลโดยรักษารูปแบบเก่าไว้แสดงให้เห็นศักยภาพของเจ้าของวัฒนธรรมในระดับหนึ่ง(ทิพย์พฐ กฤษศนทร .2552) อย่างไรก็ดี เพลงชอยังต้องเผชิญกับแรงกระแทกจากภายนอกอย่างเถาโถมและรุนแรง ซึ่งถ้ายังคงพยายามอนุรักษ์มากไปสื่อก็จะมีลักษณะแข็งตัว และมีแนวโน้มจะสูญหายง่าย เพราะไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมและรสนิยมสมัยใหม่ แต่หากเน้นปรับประยุกต์มากเกินไปก็อาจจะทำให้ลักษณะสื่อเกิดการผิดเพี้ยนหรือไปทำลายแก่นของวัฒนธรรมของชอได้ ซึ่งแนวโน้มในอนาคตถ้ายังไม่มีการวางแผนการสืบทอดที่ดีนั้น โอกาสที่จะปรับเปลี่ยนจนผิดเพี้ยนเป็นไปได้

2. การปรับประสาน (hybridization) โดยยึด “แก่น” ไว้ให้มั่น

นอกจากควรคำนึงถึงความสมดุลระหว่างด้านอนุรักษ์และปรับประยุกต์ ประเด็นที่ค้นพบคือ เพื่อไม่ให้ผิดเพี้ยนจนหารากเหง้าไม่ได้ต้องใช้รูปแบบผสมผสาน จากแนวคิดสายวัฒนธรรมศึกษา (Cultural Studies) ของเรย์มอนด์ วิลเลียมส์ (Raymond Williams อ้างในฉัตรดา ขมะวรรณ.2537) ที่เน้นจุดยืนเรื่องการปรับตัวทางวัฒนธรรมศึกษาว่าเมื่อวัฒนธรรมสองวัฒนธรรมมาพบกันจะเกิดปฏิกิริยาที่หลากหลาย ตั้งแต่ปลายชั่วคราว อาจจะเป็นการครอบงำ ในขณะที่อีกปลายชั่วหนึ่งเป็นรูปแบบการปฏิเสธ และตรงกลางที่อยู่ระหว่างสองชั่วจะมีรูปแบบของปฏิกิริยาในแบบต่างๆ ได้แก่ การต่อรอง (Negotiation) การต่อต้าน (Resistance) การแทนที่ (Substitution) การเพิ่มเข้ามาแทน (Addition) และการปรับประสาน (Articulation/ Hybridization) โดยระบบวัฒนธรรมชุมชนที่มีความยั่งยืน

จะต้องเป็นระบบเปิด (Open system) มีการพบปะแลกเปลี่ยนกับระบบวัฒนธรรมจากภายนอก ที่วัฒนธรรมสื่อพื้นบ้านไม่ได้มีลักษณะที่หยุดนิ่ง แต่มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอด ดังนั้นจะเห็นได้ว่า เพลงชอของจังหวัดเชียงรายจะมีลักษณะการปรับตัว ที่เน้นไปทางการผสมผสานระหว่างของเก่ากับของใหม่ โดย “ของเก่าก็ไม่ทิ้ง และพยายามเพิ่มของใหม่เข้ามาใช้” ได้แก่ การแต่งกาย หรือเครื่องดนตรี และคุณลักษณะที่ในส่วนที่มองไม่เห็น ได้แก่ ท่วงทำนองที่เป็นลักษณะเฉพาะของเพลงชอกับการปรับเนื้อร้อง ให้เข้ากับยุคสมัยและเครื่องดนตรีให้เข้าจังหวะเพื่อความฉีกกึก จึงเป็นที่ดึงดูดใจ เข้าถึงรสนิยมของคนรุ่นใหม่มากขึ้น พบว่าเป็นการเก็บทั้งวัฒนธรรมเก่ารูปแบบชอดั้งเดิมที่ใช้เครื่องดนตรีแบบพื้นเมือง และมีการนำเอาวัฒนธรรมใหม่รูปแบบชอแบบประยุกต์ที่ใช้เครื่องดนตรีสมัยใหม่ เช่น คีย์บอร์ด อิเลกโทน เข้ามาแทนในการแสดง โดยเป็นการจัดแบ่งการแสดงต่างช่วงเวลาขึ้น และมีการจัดการที่ดีในการจัดหาเครื่องดนตรีและอุปกรณ์ประกอบการแสดง โดยเมื่อเปรียบเทียบกับงานที่ศึกษาการปรับแปลงของสื่อหนังตะลุง ซึ่งพบว่า แบบแผนของการปรับแปลงหนังตะลุงส่วนใหญ่จะเป็นแบบเพิ่มเติมเอาของใหม่เข้ามา มีทั้งรูปแบบทอล์กโชว์ การใช้เครื่องดนตรีสากล เพิ่มนักร้องลูกทุ่งและมุขตลกเข้าขึ้น ขณะเดียวกันก็ไม่ได้ลดทอนหรือตัดทิ้งองค์ประกอบเก่าออกไป ยังมีการประกอบพิธีไหว้ครู รูปหนังตะลุง และการใช้ภาษาท้องถิ่นภาคใต้ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของหนังตะลุง ทำให้ยังคงรักษาทั้งของเก่าไว้และเพิ่มของใหม่เข้ามา (รจเรศ ณรงคร์ราช.2548) ซึ่งผลที่ได้มีความใกล้เคียงกับการศึกษาเพลงชอ แต่สิ่งที่งานวิจัยเพลงชอค้นพบซึ่งแตกต่างคือการปรับใช้ทั้งสองรูปแบบของเพลงชอไม่จำเป็นต้องใช้ทรัพยากรเพิ่มมากนัก โดยคณะชอยังใช้จำนวนคนเท่าเดิม คือประมาณ 6-10 คน เครื่องเสียงจะใช้วิธีการเช่ามาเป็นงานไป ซึ่งสะดวกและไม่ต้องเสียค่าขนย้ายหรือบำรุงรักษา เป็นการนำรูปแบบการบริหารจัดการเข้ามาใช้ให้เกิดประสิทธิภาพ แม้การปรับตัวของเพลงชอที่ผ่านมา มีการปรับตัวในคุณลักษณะต่างๆ ที่ส่วนใหญ่เป็นแบบการปรับประสาน/ผสมผสาน (Hybridization) แต่เป็นการปรับตัวแบบธรรมชาติ (By Nature) ที่ไร้ทิศทางชัดเจน และจำกัดในระดับบุคคล ซึ่งอาจไม่ต่อเนื่องหรือไม่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมในยุคปัจจุบัน ที่ผ่านมามีเพลงชอสามารถเพิ่มเติมและผสมผสานระหว่างรูปแบบชอเดิมกับรูปแบบชอตามความนิยมสมัยใหม่ได้อย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน โดยศิลปินช่างชอจะเป็นผู้ตัดสินใจ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของรูปแบบและเนื้อหา การแต่งชุดพื้นเมือง เครื่องดนตรีประกอบ หรือภาษาที่ใช้ในการสื่อสาร ซึ่งได้รับข้อสนับสนุนที่ค้นพบจากงานที่ศึกษาเรื่องการสืบทอดทุ่งตึก จ.จันทบุรี พบว่า การปรับตัวเพื่อสืบทอดส่วนใหญ่ของ

เพลงตึกเป็นแบบปรับประสานที่ศิลปินต้องตัดสินใจว่าจะเอาคุณลักษณะใดจากของเก่ามา ประสมกับของใหม่ เช่น ปรับประสานเรื่องโครงสร้างองค์กร(สุชาดา พงศ์กิตติวิมลส์. 2551) ซึ่งเพลงซอก็มีการปรับประสานการบริหารจัดการคณะซอ หรือการปรับเนื้อหา โดยมีการปรับประสานเนื้อหาให้มีความร่วมสมัยมากขึ้นเช่นเดียวกัน และการที่สื่อพื้นบ้าน เพลงซอแม้เป็นสื่อขนาดกลางสามารถปรับตัวแบบปรับประสานได้ตัวเอง จึงสามารถ อยู่รอดในสังคมมาได้ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาสื่อพื้นบ้านหมอลำ ซึ่งเป็นสื่อขนาดใหญ่ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่ก็พบว่า แม้หมอลำจะมีการปรับตัวหลายรูปแบบแต่หนึ่ง ในการปรับตัวที่พบเป็นการปรับโดยใช้กลยุทธ์การผสมผสานระหว่างกลอนลำและ การแสดงเพลงโจวที่มีการใช้ทางเครื่องประกอบการแสดง ทำให้หมอลำยังคงได้รับความนิยม (ประยุทธ วรณอุดม.2549) ดังที่เพลงซอในยุคซอแบบประยุกต์ ต้องเพิ่ม การขอสตริงหรือวงดนตรีลูกทุ่งเข้ามาในช่วงบ่ายถึงค่ำ ซึ่งยังเชื่อมโยงไปถึงงานวิจัย ที่ศึกษาการปรับตัวของสื่อพื้นบ้านโนรา ซึ่งก็เป็นสื่อขนาดใหญ่ในภาคใต้ ที่พบว่าเป็นการ ปรับแบบวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นใหม่ (emergent) ผสมผสานวัฒนธรรมที่ตกค้างจากอดีต (residual) และวัฒนธรรมหลัก (dominant) ได้แก่ การแสดงละครแบบสมัยใหม่ และการ แสดงดนตรีลูกทุ่ง ส่วนการปรับเนื้อหาเป็นการนำเสนอเนื้อหาแบบละครสมัยใหม่ และแบบ โบราณกลับมาใช้ผสมผสานกัน (นิริมา ชูเมือง 2544) แสดงให้เห็นว่าขนาดของสื่อการ แสดง มีความยืดหยุ่นในการปรับแบบผสมผสาน ไม่ว่าจะเป็นสื่อขนาดใหญ่หรือมาจาก วัฒนธรรมภูมิภาคไหน ซึ่ง โฮมี บาบา (Homi Bhabha อ้างถึงในสมสุข หินวิมาน.2547) นักวิชาการสายวัฒนธรรมอีกท่านหนึ่งก็ได้ตั้งข้อสังเกตว่าวัฒนธรรมทุกสายพันธุ์จะมี ลักษณะเป็นแบบ “พันธุ์ทาง” หรือ “ลูกผสม” (hybrid) ทั้งสิ้น เพราะโดยธรรมชาติแล้ว ไม่เคยมีวัฒนธรรมใดที่บริสุทธิ์และเป็นหนึ่งเดียว แต่ทุกวัฒนธรรมจะมีความหลากหลาย แตกต่าง ที่สำคัญไม่เคยมีวัฒนธรรมใดที่สมบูรณ์ในตัว หากแต่ทุกวัฒนธรรมจะ เปลี่ยนแปลงอย่างสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอื่นๆ ตลอดเวลา ปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมจึง ขึ้นอยู่บนพื้นฐานของ “การผสมผสานข้ามสายพันธุ์ (hybridization) เป็นพื้นที่ใหม่ของการ ต่อรองทางความหมายและการแสดงตนนั่นเอง โดยกลยุทธ์การผสมผสานเก่าใหม่เอามา ปรับใช้เพื่อต่อรองและปรับประสานระหว่างวัฒนธรรมท้องถิ่น (local culture) ของตนกับ วัฒนธรรมตะวันตก (global culture) ให้เหมาะสม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสัดส่วนของส่วนผสม ทางวัฒนธรรมว่าจะผสมผสานกันอย่างไร เพื่อให้เหมาะสมกับทั้งสองฝ่าย ดังนั้น เพลงซอ ยังคงคุณลักษณะเดิมที่เป็นวัฒนธรรมท้องถิ่น (Local Culture) ไว้ และผสานคุณลักษณะ ใหม่ตามกระแสนิยมที่เป็นวัฒนธรรมตะวันตก (Global Culture) ในระดับที่ยังยอมรับได้

แก่นของเพลงขอได้แก่ คุณค่าและความหมายที่แฝงเร้น เรื่องเครื่องดนตรีประกอบการแสดง ความรู้ในคุณค่า ความเชื่อ/ศรัทธา/การเคารพพรผ่านพิธีกรรม ความเป็นล้านนาผ่านทำนอง ผ่านภาษาคำเมือง การวางความสัมพันธ์ทางโลกและทางธรรม การปลูกฝังคุณธรรมทางพุทธศาสนา และ การให้สาระและบันเทิงแฝงการปลดปล่อยทางเพศ โดยส่วนที่เป็น เปลือก/กระพี้ ประกอบด้วย การแสดง สถานที่ การแต่งกาย และการฟ้อนประกอบ จะเห็นว่าเพลงขอจังหวัดเชียงราย รักษาแก่นไว้ได้ แต่มีแนวโน้มจะกลายพันธุ์ถ้าปรับมากเกินไปหรือรอตั้งรับวัฒนธรรมภายนอก จากการวิเคราะห์งานวิจัยด้านการปรับตัวของสื่อพื้นบ้านในประเทศไทย (สุชาติ พงศ์กิตติวิบูลย์, 2551) ที่พบว่าเมื่อเจอแรงปะทะจากภายนอก สื่อพื้นบ้านมีการปรับตัว แต่เป็นในลักษณะตั้งรับมากกว่าต่อรองกับปัจจัยภายนอก เนื่องจากข้อจำกัดด้านต้นทุนความรู้เรื่องการสืบทอดสื่อพื้นบ้านในสังคมยุคใหม่ ที่ต้องปรับประยุกต์อย่างมีปัญญากำกับการสืบทอดให้เหมาะสมกับยุคสมัยที่เปลี่ยนไปโดยทรงคุณค่าไว้ ดังคำกล่าวของฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2547) เรื่องการพัฒนาศักยภาพของวัฒนธรรมท้องถิ่นในการปรับปรุง ต่อรอง และต่อสู้กับแรงปะทะที่มาจากภายนอกเพื่อรักษาอัตลักษณ์ท้องถิ่น ซึ่งเป็นทิศทางเดียวกับแนวคิดของ เรดฟิลด์ (Redfield อ้างในกาญจนา แก้วเทพ, 2549) ที่ว่า ศักยภาพในการปรับประสาน (Articulation) ช่วยให้อาณาวัฒนธรรมท้องถิ่นมีอำนาจในการต่อรองกับแรงปะทะจากวัฒนธรรมที่มาจากภายนอกได้ในระดับหนึ่ง จนสามารถสืบทอดวัฒนธรรมของชุมชน อย่างไรก็ตามการปรับตัวของเพลงขอที่ผ่านมา แม้จะสามารถปรับประสานระหว่างขอแบบดั้งเดิมและขอแบบประยุกต์ได้เป็นอย่างดี โดยอาศัยต้นทุนเดิมทางวัฒนธรรม เช่น ยังคงมีครูขอที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับอยู่แต่อาจไม่เพียงพอ เพราะฉะนั้นควรต้องหาวิธีการสร้างช่างขอ ระดับครูขอไว้สืบทอดต่อไป

3. การใต้ “บันไดปลาโจนทางศิลปะ” ผู้สืบทอดระดับคุณภาพทั้งผู้ชมและศิลปินช่างขอ

เมื่อผู้สืบทอดมีความสำคัญและจำเป็น ในการสืบทอด มีลักษณะเป็นกระบวนการในการผลิต ประกอบด้วย ขั้นตอนการผลิต การเผยแพร่ การบริโภคและการผลิตซ้ำ โดยกระบวนการสืบทอดเพลงขอ พบว่ามีการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดในองค์ประกอบ เช่น การสืบทอดผู้รับสารหรือผู้ชม และการสืบทอดผู้ส่งสารหรือศิลปินช่างขอ ที่จำเป็นต้องมีการสืบทอดทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยผลการศึกษาสามารถนำมาวิเคราะห์ได้ดังนี้

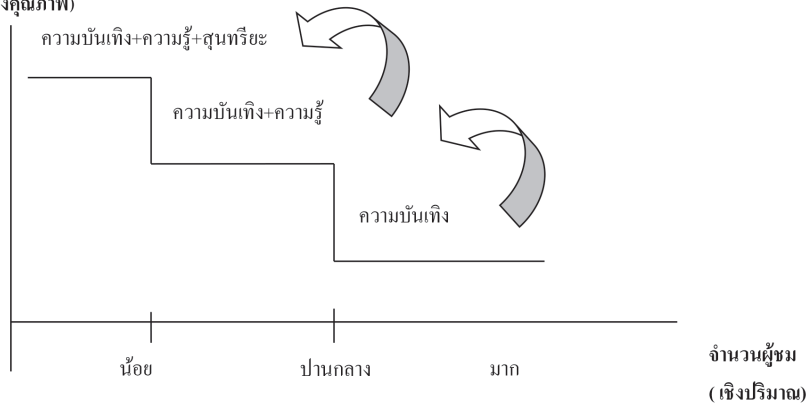
3.1 บันไดปลาโจนการสืบทอดผู้ชม/ผู้ฟัง เพลงขอ

ในมิติของการสืบทอดผู้ชมหรือผู้รับสาร พบว่า เพลงขอประสบปัญหาทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ สอดคล้องกับที่กาญจนา แก้วเทพ (อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ, พระณรงค์ ขตติโย, พระมหาบุญช่วย สิริธโร, ภัสวดี นิติเกษตรสุนทร และสมสุข หินวิมาน, 2549: 21-31) ที่ได้ระบุถึงปัญหาหลักระดับวิกฤติของสื่อพื้นบ้านทุกชนิดว่าคือการหดตัว/ถดถอยของผู้ชมทั้งเชิงปริมาณที่ลดลงอย่างน่าใจหาย โดยเฉพาะผู้ชมที่เป็นเยาวชนคนรุ่นใหม่และเชิงคุณภาพที่ผู้ชมมีรสนิยมและสุนทรียะในการชมน้อยลง เนื่องจากไม่สามารถแยกแยะเนื้อหาสาระหรือไม่เข้าใจถึงแก่นแท้ จึงเกิดการใช้แนวคิดเรื่องบันไดปลาโจนทางศิลปะในการยกระดับผู้ชม โดยตั้งข้อสังเกตเรื่อง “การพัฒนาตลาดผู้ชม” ให้มีคุณภาพขึ้น ซึ่งจำเป็นต้องจัดขึ้นบันไดปลาโจนให้ผู้รับสารรุ่นใหม่ค่อยๆ ไต่บันไดขึ้นไป

ขณะที่ตลาดผู้ชมเพลงขอได้เปลี่ยนแปลงตามยุค ผู้ชม/ผู้ฟัง ที่ส่วนใหญ่คือคนในชุมชน แบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ ได้แก่ เจ้าภาพหรือผู้ว่าจ้างและกลุ่มผู้ชมหรือผู้ฟัง โดยความสัมพันธ์ระหว่างผู้ชมกับช่างชอนั้นสามารถมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ส่งสารหรือช่างขอ แต่ในปัจจุบัน ผู้ชมมีความเข้าใจในภาษาคำเมืองท้องถิ่นน้อยลง ใช้ภาษาสมัยนิยมและการเปิดรับช่องทางการสื่อสาร ผ่านสื่อมวลชนและสื่อใหม่มากขึ้นทำให้ความรู้ ความเข้าใจ และการมีส่วนร่วมน้อยลง เหลือเฉพาะกลุ่มวัยกลางคนขึ้นไป ส่วนกลุ่มเด็กและเยาวชนห่างหายไป ดังนั้นแนวทางการสืบทอดผู้รับสาร/ผู้ชม จึงอาศัยการสร้างตลาดผู้ชมหรือผู้รับสารที่ดูเป็น (Smart Audience) ให้เพิ่มขึ้น โดยใช้แนวคิดบันไดปลาโจนทางศิลปะ เริ่มต้นจากการเปิดใจรับฟังชองก่อน อาจเป็นชองแบบประยุกต์ ในลักษณะ ชองซึ้ง/ชองสดริง แล้วค่อยๆ ไต่ระดับให้เปิดรับชองแบบดั้งเดิม ซึ่งมีความเป็นไปได้ที่จะเข้าใจและมากขึ้น แล้วไต่ขึ้นไปจนถึงระดับการดื่มด่ำในสุนทรียะและซาบซึ้งในคุณค่าเพลงขอ ซึ่งสร้างการมีส่วนร่วมในการแสดง เช่น ปรบมือ หรือร้องหรือเต้นตามจังหวะ

ระดับการชม

(เชิงคุณภาพ)

ภาพที่ 2 การวิเคราะห์คุณลักษณะการสืบทอดผู้ชมในเชิงปริมาณและคุณภาพ

เป็นไปในแนวทางจากผลการศึกษาของทิพย์พฐ กฤษสุนทร (2552) ที่พบว่า ปัจจุบันผู้ชมเพลงโคราช ส่วนใหญ่มีทุนความรู้เกี่ยวกับเพลงโคราชค่อนข้างน้อยลง ไม่สามารถเข้าใจธรรมชาติของการรับสื่อได้อย่างลึกซึ้ง ด้านศิลปินเพลงโคราชจึงได้ ใช้ชั้นบันไดศิลปะให้ผู้รับสารรุ่นใหม่ค่อยๆ ได้ขึ้นไปแบบบันไดปลาโจน คือระยะแรก อาจเอารสนิยมของกลุ่มเด็กหรือวัยรุ่นเป็นตัวตั้ง โดยให้เขาได้สัมผัสเพลงโคราชประยุกต์ ที่มีดนตรีช่วงทำนองสนุกสนาน หรือเพลงโคราชซุเปอร์แดนซ์ ที่มีส่วนผสมของเพลงโคราชกับการเต้นแอโรบิกในการออกกกำลังกายไปก่อน แม้อาจไม่สร้างความชื่นชมและดื่มด่ำในสุนทรียะ แต่ถ้าได้รับการฝึกฝนเรียนรู้และการสังสรรค์ประสบการณ์ในการชมอย่างเหมาะสมก็จะทำให้ได้บันไดไปจนถึงระดับของการเป็น ผู้รับสารที่ดูเป็น สามารถเข้าใจความหมาย หรือถอดรหัสทางวัฒนธรรมที่ซ่อนเร้น และเข้าถึงธรรมชาติของการแสดงได้อย่างลึกซึ้ง และหันกลับมาฟังเพลงโคราชแบบดั้งเดิมตามรสนิยมของศิลปินได้ในอนาคต

3.2 การสืบทอดศิลปิน/ช่างขอ

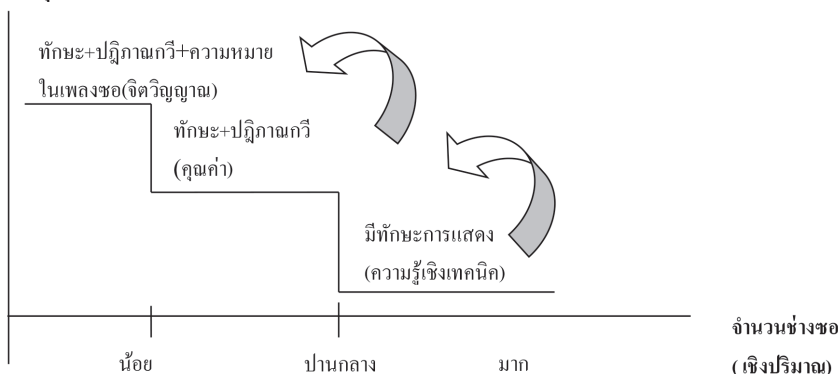
ในการปรับตัวเพื่อสืบทอดตามองค์ประกอบของการสื่อสารด้านผู้ส่งสาร ซึ่งได้แก่ศิลปินช่างขอมีประเด็นที่น่าสนใจสามารถนำมาอภิปราย ประกอบด้วย

3.2.1 การเสริมสร้างศักยภาพศิลปินช่างขอ

การสืบทอดศิลปินช่างขอพื้นบ้านมีความสำคัญทั้งการสืบทอดในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อมาทดแทนศิลปินช่างขอรุ่นเก่าที่นับวันจะร่วงโรย การสืบทอดศิลปินช่างขอ ต้องอาศัยแนวคิดการได้บันไดปลาโจนทางศิลปะเพื่อเสริมสร้างศักยภาพของศิลปินให้ไปได้ถึงจุดที่มีคุณสมบัติครบทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ด้านแรกเป็นความรู้เชิงเทคนิค คุณค่าต่างๆที่มีอยู่ในเนื้อหาของสื่อพื้นบ้าน และจิตวิญญาณของสื่อพื้นบ้านเพื่อให้มีช่างขอ ระดับ “ครูขอ” ไว้สืบทอดต่อไป ในอดีต พบว่า การสืบทอดต้องผ่านกระบวนการตาม “วิถีขอ” ต้องฝากตัวเพื่อเรียนรู้กับครูขอ หมั่นฝึกฝน พัฒนาตนมานะอดทน ฝึกปฏิภาณไหวพริบการร้อง และการใช้ความคิดสร้างสรรค์เชิงจินตนาการ โดยศิลปินช่างขอส่วนใหญ่มีใจรักและเต็มใจฝึกฝน เพื่อการเป็นช่างขอระดับมืออาชีพเป็นที่ยอมรับในสังคม เพราะจะได้รับสถานภาพทางสังคมที่ดี มีชื่อเสียง เกียรติยศ ศักดิ์ศรี และความภาคภูมิใจในฐานะศิลปินที่เป็นปราชญ์ชาวบ้าน แต่เมื่อกำนิยมในอาชีพเปลี่ยนไปคุณภาพการเป็นช่างขอลดระดับลง ส่วนใหญ่ช่างขอรุ่นใหม่ฝึกขอเพื่อใช้หารายได้เสริมใช้วิธีท่องจำบทขอที่ประพันธ์ไว้แล้ว นำมาหัดร้องเข้าทำนอง จึงไม่จำเป็นต้องฝึกทักษะด้านปฏิภาณไหวพริบมากนัก ดังนั้น การเสริมสร้างศักยภาพให้ศิลปินช่างขอได้ไต่ระดับขึ้นไปเป็นช่างขอที่มีคุณภาพจะเป็นการเพิ่มอำนาจให้ช่างขอ สอดคล้องกับแนวคิดของฟอสเตอร์ (Foster อ้างถึงในสุชาติ พงศ์กิตติวิบูลย์.2551) ที่กล่าวถึงการเตรียมศิลปินสำหรับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ที่นำไปสู่ความสามารถในการปรับเปลี่ยน ต่อรองให้การแสดงขอตอบสนองต่อความต้องการของสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพและแบบยืดหยุ่น พัฒนาไปเป็นผู้ส่งสารหรือเป็นช่างขอที่มีคุณภาพในอนาคต โดยอาจเริ่มจากการฟังขอแบบประยุกต์ ที่จังหวะคึกคักสนุกสนาน แล้วลองฟังขอแบบดั้งเดิมที่มีทำนองช้ากว่าด้วยเนื้อหาที่เป็นภาษาคำเมืองท้องถิ่น โดยกลุ่มเด็กและเยาวชน จะเป็นผู้สืบทอดเพลงขอที่ยั่งยืนต่อไป พัฒนาจากการเป็นผู้รับสารที่ฟังเป็นแล้วจึงค่อยๆ ได้บันไดปลาโจนทางศิลปะ คือการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ และความสุนทรีย์ ได้เกิดการซึมซับ นำไปสู่การสนใจพัฒนาเป็นช่างขอต่อไป ดังแผนภาพ

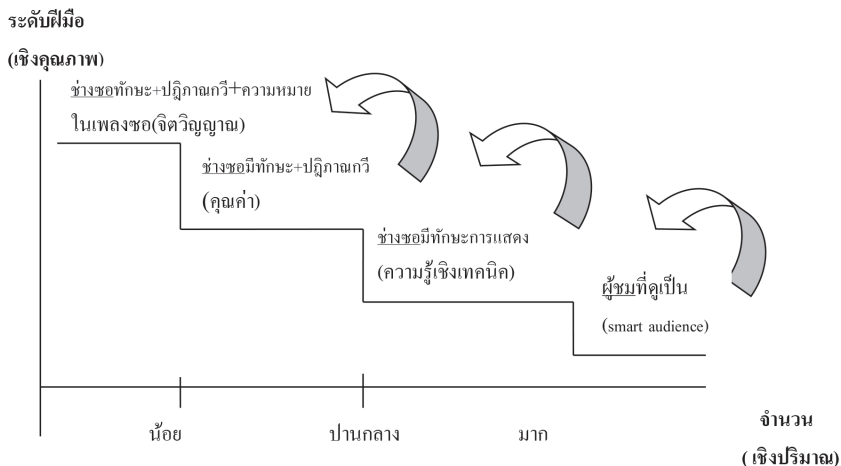
ระดับฝีมือ

(เชิงคุณภาพ)

ภาพที่ 3 การวิเคราะห์คุณลักษณะการสืบทอดของศิลปินช่างขอในเชิงปริมาณและคุณภาพ

นอกจากนี้จากงานวิจัยของ ปรีดา นคร (2549) ที่ศึกษามิติผู้รับสารของสื่อพื้นบ้านหนังตะลุง เพื่อหาแนวทางการส่งเสริมสำหรับกลุ่มผู้รับสารวัยรุ่นที่เป็นตลาดกลุ่มใหม่ในจังหวัดสงขลา พบว่าควรร่วมมือสืบทอดให้ครบองค์ประกอบการสื่อสารแล้วศิลปินต้องลดอคติต่อกลุ่มวัยรุ่น เปิดใจกว้างให้ได้เข้ามาร่วมชมและแสดงความคิดเห็นในเวที ปรับเนื้อหาสอดคล้องกับความต้องการ ขยายช่องทางทั้งขั้นตอนการผลิตให้มีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาไปสู่ความชื่นชอบ ขั้นตอนการเผยแพร่ ทั้งการประชาสัมพันธ์ให้เข้าถึงกลุ่มและขั้นตอนการบริโภคสื่อ ที่บันทึกการแสดงในรูปวีซีดี การปรับท่าทีของสถานศึกษาเป็นแหล่งเผยแพร่และส่งเสริมหนังตะลุงสู่วัยรุ่น และสร้างความมั่นใจให้กลุ่มผู้นำความคิดแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างศิลปินและผู้ชม โดยผลการศึกษาจากกรณีเพลงขอ ได้ขยายข้อค้นพบที่สนับสนุนงานของปรีดา ที่พบว่า เด็กและเยาวชน เป็นผู้ชมที่ดูเป็นหรือมีพื้นฐานทางดนตรีพื้นเมือง สามารถพัฒนาได้ระดับขึ้นไปเป็นช่างขอได้

ภาพที่ 4 ความสัมพันธ์ในการได้บันไดปลาโจนเพื่อสืบทอดเพลงซอของศิลปินช่วงซอและผู้ชมในเชิงปริมาณและคุณภาพ

3.2.2 การขยายผู้สืบทอดกลุ่มใหม่

ในการวิจัยครั้งนี้ยังพบว่ากลุ่มผู้ที่น่าจะเป็นผู้สืบทอดกลุ่มใหม่ได้ ได้แก่ กลุ่มครูผู้ชำนาญการด้านดนตรีพื้นเมืองในสถาบันการศึกษาระดับท้องถิ่น เนื่องจากเป็นผู้ที่มีทักษะพื้นฐานทางดนตรีที่ดี มีความรู้ ความเข้าใจในหลักวิชาการ และเห็นคุณค่าในศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ปัจจุบันเด็กและเยาวชนส่วนใหญ่จะใช้เวลาอยู่ในสถาบันการศึกษา ครูผู้สอนในระบบสถาบันการศึกษา จะมีโอกาสได้สอนและใกล้ชิด จึงมีส่วนสำคัญในการปลูกฝังค่านิยมและทัศนคติที่ดีต่อวัฒนธรรมพื้นบ้าน ถ้าครูผู้สอนกลุ่มนี้ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุน จะเป็นพลังสำคัญต่อการสืบทอดอย่างต่อเนื่องและยั่งยืนต่อไป ดังนั้นการสืบทอดเพลงซอไม่ได้มุ่งเน้นเฉพาะช่วงซอเท่านั้น การสืบทอดผู้ชมโดยสร้างผู้ชมรุ่นใหม่ในสถาบันการศึกษาที่มีความสนใจในดนตรีพื้นเมือง แล้วค่อยพัฒนาขึ้นไปจนร้องเพลงซอได้ เปิดโอกาสให้คนกลุ่มใหม่ เข้ามามีส่วนร่วมในการสืบทอดมากขึ้น

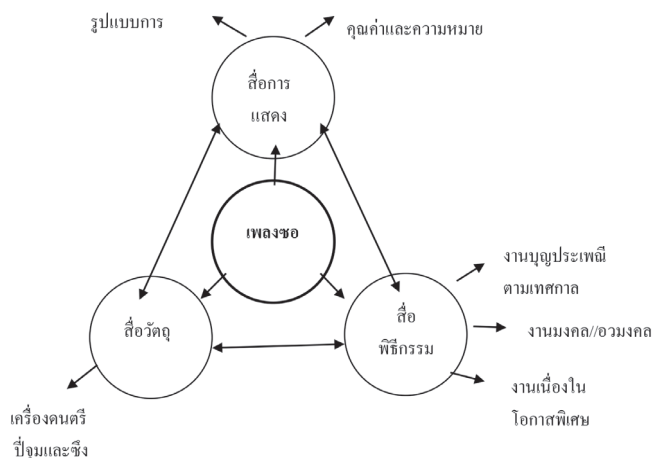
4. สื่อการแสดง - สื่อวัตถุ - สื่อพิธีกรรม สามสัมพันธ์ที่ยึดโยงการสืบทอด

แบบแผนการกระทำบางอย่างที่เรียกว่า “พิธีกรรม” เป็นสิ่งที่มนุษย์ในแต่ละวัฒนธรรมเลือกสรรและสมมุติขึ้น เพื่อนำไปสู่การประจักษ์ถึงการดำรงอยู่ของสิ่งที่สูงส่ง

ยิ่งใหญ่และมีพลังเหนือกว่ามนุษย์ ซึ่งในพิธีกรรมมักมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและระบบความเชื่อต่างๆของมนุษย์ที่ถูกกล่อมเกลามาให้ถือปฏิบัติในแต่ละสังคม ซึ่งการศึกษาแนวทางมนุษยวิทยาเมื่อศตวรรษที่ 19 ได้ให้ความสนใจปรากฏการณ์ของโลกศักดิ์สิทธิ์กับโลกสามัญในชีวิตทางสังคมของมนุษย์ โดยได้พัฒนารอบการอธิบายการดำรงอยู่ของสองด้านของชีวิตนี้มาตลอด เป็นมโนทัศน์หลักในการพิจารณาระบบความเชื่อและศาสนาในสังคม ในการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ กาญจนา แก้วเทพ(2553) ได้แบ่งสื่อพื้นบ้านเป็น 3 ประเภท ได้แก่ สื่อพิธีกรรม สื่อวัตถุ และสื่อการแสดง เพื่อง่ายต่อการทำความเข้าใจและการศึกษา แต่ในโลกแห่งความเป็นจริงสื่อพื้นบ้านทั้งสามประเภทไม่ได้แยกจากกันอย่างเด็ดขาด แต่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ระยะเวลาของเพลงพื้นบ้านนั้นเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมเพื่อก่อให้เกิดความเจริญงอกงามในการดำเนินชีวิต ต่อมาเมื่อความเชื่อของคนในสังคมเปลี่ยนแปลง ความเข้าใจก็แปรเปลี่ยนเป็นเพลงที่ร้องเล่นสนุกตามประเพณีเพียงอย่างเดียว จากบทบาทเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรม เหลือเพียงบทบาทด้านบันเทิงเป็นการละเล่นเพื่อรวมกลุ่มสมาชิกและย้ำความสัมพันธ์ของกลุ่ม ผลการศึกษานี้สนับสนุนแนวคิดว่าการที่เพลงซอยังคงสืบทอดมาได้ มาจากการเป็นสื่อการแสดงที่ใช้ประกอบพิธีกรรมสำคัญต่างๆ ทำหน้าที่ให้ทั้งสาระและความบันเทิงอย่างสมดุล เป็นความสามารถในการตอบสนองของเพลงซอที่สถาบันแบบใหม่ไม่สามารถทดแทน โดยช่างซออยู่ในฐานะเป็นผู้เชื่อมโยงระหว่างโลกศักดิ์สิทธิ์ (Sacred World) และโลกมนุษย์ (Secular World) บนความเชื่อที่เป็นกรอบควบคุมวิถีชีวิตของชาวล้านนา ช่างซอในสมัยก่อนสามารถสร้างบารมีหรือความเลื่อมใส (Charisma) มีผลทำให้เพลงซอมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชุมชน ทำให้มีการสืบทอดผ่านพิธีกรรมที่แสดงถึงการเคารพนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ภูตผีปีศาจ ผีบรรพบุรุษอย่างเหนียวแน่นสืบมา ภาพโลกศักดิ์สิทธิ์จึงเป็นภาคหนึ่งของโลกสามัญเสมือนสองด้านของเหรียญเดียวกันที่สำคัญในการดำรงอยู่ของกลุ่ม โดยจากการวิเคราะห์มิติทางโลกของเพลงซอ ได้แก่ ส่วนที่เป็นรูปแบบภายนอกประกอบด้วย การแสดง การฟ้อน ดนตรี ความไพเราะของเสียงเพลงที่ให้ความสนุกสนาน ขณะที่มิติทางธรรม จะเป็นส่วนนามธรรมที่มองเห็นได้ยาก เช่น การเคารพครูซอผ่านพิธีกรรม ไหว้ครูตามความเชื่อที่สืบทอดกันมา เป็นต้น ซึ่งทำให้สื่อการแสดงซอมีความศักดิ์สิทธิ์ เกี่ยวข้องกับมิติด้านจิตวิญญาณของช่างซอในระดับถึงครู การให้ความเคารพให้ครูช่วยปกป้องคุ้มครอง และคลจจิตใจ ให้การซอราบรื่น สัมพันธ์กับความตั้งใจและความทุ่มเทของช่างซอในการแสดงอีกด้วย สอดคล้องกับงานที่ศึกษาสื่อการแสดงโนราของภาคใต้ทั้งมิติทางโลกและมิติทางธรรม (จรรย์สมร แก้วสุข.2549, โสภา ชายเกตุ.2542,

เชิขรชัย อิศรเดช.2542, โอกาส อิศโม.2544) ที่พบจตุรร่วมว่าโนรามีความสัมพันธ์ระหว่างสื่อพิธีกรรมกับสื่อการแสดงอย่างแทบเป็นเนื้อเดียวกัน และมีมิติทางธรรมค่อนข้างชัดเจน นอกจากนี้ ยังได้ผลการวิจัยเป็นไปในแนวทางเดียวกับงานของพิพัฒน์พงศ์ มาศิริ (2549) ที่ศึกษาป่าดงหม้อในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า มีความสัมพันธ์กับสื่อประเพณีหรือสื่อพิธีกรรมของชุมชนในฐานะที่เป็นพื้นที่/ช่องทางของการแสดง เป็นส่วนหนึ่งในการแห่ประโคมของงานทางพุทธศาสนาและพิธีกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น พิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผี พิธีกรรมทางพุทธศาสนาและพิธีกรรมในการดำรงชีวิต ทำให้ป่าดงหม้อยังคงเป็นสื่อวัตถุที่สำคัญในสื่อพิธีกรรม นอกจากนี้ การที่งานวิจัยเพลงขอพบว่ามีเครือข่ายระหว่างช่างขอกับผู้คนที่ไปประกอบอาชีพและพักอาศัยต่างถิ่นมีความแน่นแฟ้น ซึ่งทุกปีจะมีการว่าจ้างคณะขอไปแสดงขอในงานบุญประเพณีของชาวเหนือที่จัดขึ้นในต่างถิ่น ทำให้ยังเห็นถึงความสำคัญของเพลงขอต่องานพิธีกรรม การสร้างบรรยากาศและสัญลักษณ์ในพิธี ที่ช่วยสร้างความรู้สึกร่วมกันของคนในท้องถิ่น การเกิดสำนึกในความเป็นท้องถิ่นร่วมกัน โดยในอนาคตการปรับรูปแบบการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมเก่าและวัฒนธรรมใหม่ยังเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้สืบทอดทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารรุ่นใหม่ เมื่อสื่อการแสดงเพลงขอมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ความเชื่อทางพุทธศาสนา และขนบธรรมเนียมประเพณีของคนในท้องถิ่น ซึ่งตราบใดที่ประเพณี วัฒนธรรมเดิมยังคงอยู่ รูปแบบการแสดงเพลงขอแบบดั้งเดิมก็อาจจะยังคงอยู่ ด้วยคุณลักษณะของสื่อการแสดงที่เป็นสื่อในเชิงรุกมีความสัมพันธ์กับสื่อพิธีกรรม คือการเข้าไปผูกพันพื้นที่สาธารณะในชุมชน ทำให้สื่อการแสดงพื้นบ้านกลายเป็นส่วนหนึ่งของ “ชนบท” หรือธรรมเนียมที่ขาดไม่ได้เวลามีการประกอบพิธีกรรม และสื่อประเพณีพิธีกรรมจะโดดเด่นในแง่ของการสร้างความรู้สึกร่วมกันจากสมาชิกในชุมชนได้ดีกว่าสื่อการแสดงที่คนในชุมชนมักจะคิดว่าเป็นสมบัติส่วนตัวของกลุ่มนักแสดงเท่านั้น (สุชาดา พงศ์กิตติวิบูลย์ ในกาญจนา แก้วเทพ และคณะ. 2553) นอกจากนั้นงานวิจัยของคำริห์ การควรคิด (2551) ที่ศึกษาหนังใหญ่วัดบ้านดอนจระยอง ยังพบความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นของสื่อการแสดงและสื่อพิธีกรรมที่สอดคล้องกับเพลงขอ คือ ก่อนการแสดงต้องมีพิธีกรรมต่างๆ นับตั้งแต่การทำโรง ไหว้ครู จนถึงการแสดง การทำโรงหนัง นายโรงจะต้องทำน้ำมนต์ธรรม์สารนำมาประพรมที่ชุดหลุมก่อนว่าคาถา เพื่อก่อให้เกิดขวัญและกำลังใจของศิลปิน แสดงถึงความนับนอบต่อครู ที่มีความหมายลึกซึ้งกว่าคำว่าครู เป็นทั้งผู้ถ่ายทอดความรู้ และยังมีอิทธิฤทธิ์ในการให้คุณให้โทษแก่ศิลปิน ซึ่งเพลงขอก่อนขึ้นแสดงบนผ้าม่านจะมีการบูชาครู เพื่อให้การขอเล่นไหลเป็นการแสดงการเคารพ ดังนั้นการนำสื่อการแสดงไปผูกพันสื่อประเพณีพิธีกรรม

ขยายผู้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการสื่อพื้นบ้านและการนำเสนอบทบาทที่ซ่อนเร้นในด้านความกตัญญูให้โดดเด่นมากขึ้น เนื่องจากเพลงขอเกี่ยวข้องกับสื่อ พิธีกรรมอย่างแนบแน่น ทำให้เห็นภาพการปรับแบบประสมประสานสอดคล้องกับงานของลัดดา จิตตสุตตานนท์(2552) ที่ศึกษาการวิเคราะห์การสื่อสารเชิงวัฒนธรรมเพื่อการดำรงอยู่และสืบทอดประเพณีอินทิล ซึ่งพบการปรับผสมผสานพิธีกรรมให้เข้ากับสภาพของยุคสมัยที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เป็นการยืนยันว่า การเลือกสืบทอดให้ยืนยาวผ่านกระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมมาหลายยุคสมัยนั้น มีการเลือกสรรคุณลักษณะที่ได้รับการบันทึกให้คงอยู่ในส่วนของ “สื่อวัตถุ” การที่เพลงขอแสดงประกอบเครื่องดนตรี ได้แก่ “ปี่จุมและซิง” จึงเป็นสื่อวัตถุที่แสดงอัตลักษณ์บ่งบอกถึงวัฒนธรรมล้านนา จึงมีความสัมพันธ์กับการแสดงขออย่างใกล้ชิด เป็นแนวทางเดียวกับผลการศึกษาคูจิต รัศมีทอง (2539) ที่พบว่าการแสดงหนังตะลุง เกี่ยวข้องกับสื่อวัตถุ เช่น ตัวหนัง เครื่องดนตรี เครื่องประกอบการแสดง ที่แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาหนังตะลุงนั้น นายหนังต้องสนใจทั้งการสืบทอดการเชิดและการสืบทอดสื่อวัตถุที่เป็นตัวหนัง เครื่องดนตรี และเครื่องประกอบการแสดงด้วย ดังนั้นจากการศึกษาเพลงขอ สามารถเห็นภาพความสัมพันธ์ระหว่างสื่อการแสดง สื่อพิธีกรรม และสื่อวัตถุ ดังนั้นสื่อการแสดงพื้นบ้าน เกี่ยวข้องกับสื่อวัตถุที่ใช้ประกอบการแสดงและสื่อประเพณี การขยายผู้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการสื่อพื้นบ้านและการนำเสนอบทบาทที่ซ่อนเร้น(Latent Function) ให้โดดเด่นเป็นความสำคัญในบทบาทสามเส้า จึงเป็นการส่งเสริมซึ่งกันและกันได้

ภาพที่ 5 ความสัมพันธ์ของสื่อการแสดงกับสื่อวัตถุและสื่อพิธีกรรมของเพลงขอ

5. คุณลักษณะความเป็นสื่อขนาดกลางระดับจังหวัดที่มีความเป็นสื่อท้องถิ่น

(Local Media) ของเพลงขอ

ปัจจัยที่สำคัญต่อการปรับตัว อีกประการ ได้แก่ขนาดของสื่อพื้นบ้าน ที่แบ่งได้ 3 ระดับ คือ สื่อพื้นบ้านขนาดใหญ่ระดับภูมิภาค ขนาดกลาง และระดับเล็ก การแสดงเพลงขอในแต่ละจังหวัดก็จะมีอัตลักษณ์เฉพาะของชุมชน (Area-Based) แตกต่างกัน พบว่าเพลงขอในบริบทจังหวัดเชียงรายมีความเป็นสื่อท้องถิ่นสูง โดยเฉพาะใน ยุคขอปะทะสื่อมวลชน ที่อิทธิพลสื่อเข้ามาครอบงำในพื้นที่ภาคเหนือ ในลักษณะอุตสาหกรรมวัฒนธรรม (Cultural Industry) โดยการที่ช่างขอของจังหวัดเชียงราย ไม่ได้เข้าสู่การผลิตในระบบอุตสาหกรรม เนื่องจากอาจไม่คุ้มค่ากับการลงทุนผลิตหรือการสร้างมูลค่าเพิ่ม สอดคล้องกับการศึกษาของสมฤทธิ์ ลือชัย (2534) ที่ศึกษาเพลงขอเมื่อ 20 กว่าปีที่ผ่านมา ในมิติของผู้ส่งสารคือ ช่างขอ พบว่า ในช่วงที่เทคโนโลยีทางการสื่อสารและสื่อมวลชนเข้ามาแพร่หลายส่งผลกระทบต่อเพลงขอ ช่างขอที่มีชื่อเสียงถูกจ้างให้อัดแผ่นเสียง แต่จากงานวิจัยนี้พบว่าช่างขอในจังหวัดเชียงรายไม่มีโอกาสไปอัดแผ่นเสียงในเชิงพาณิชย์ ส่วนใหญ่จะเผยแพร่ทางสื่อวิทยุในท้องถิ่น และมีโอกาสไปชอออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ท้องถิ่นเป็นครั้งคราว แสดงถึงการไม่ได้รับผลกระทบจากอุตสาหกรรมสื่อ ซึ่งผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าเพลงขออาจมีลักษณะคล้ายเพลงโคราช เนื่องจากงานวิจัยของทิพย์พชร กฤตสุนทร(2552) ที่วิเคราะห์การปรับตัวของสื่อพื้นบ้านขนาดกลางอย่าง เพลงโคราช จังหวัดนครราชสีมา พบว่าเพลงโคราชซึ่งเป็นสื่อขนาดกลางประจำเฉพาะพื้นถิ่นโคราช มีภาษาถิ่นโคราชเป็นของตัวเองที่เป็นอัตลักษณ์ อาจเป็นอุปสรรคในการขยายช่องทางการสื่อสารไปสู่ระดับมวลชน แต่ด้วยความเป็นท้องถิ่นสูงกลับเป็นลักษณะเด่นที่ทำให้ตัวสื่อสามารถปรับประยุกต์โดยพลิกมุมมองมาเป็นอำนาจในการต่อรองได้ อาจเช่นเดียวกับเพลงขอ แม้โดยภาพรวมเพลงขอล้านนาอาจจะดูมีแนวโน้มกลายพันธุ์ แต่หากเจาะจงมาเฉพาะระดับจังหวัดแล้ว มีตัวแปรอีกหลายอย่างที่กลับทำให้ขอเชียงรายปะทะกับโลกภายนอกได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของคุณลักษณะเฉพาะของการขอด้วยภาษาคำเมืองท้องถิ่น สำเนียงเชียงราย เนื้อหาที่ยังคงบอกเล่าถึงบริบทท้องถิ่น และการพยายามรวมตัวกันก่อตั้งสมาคมช่างปี่ขอระดับจังหวัด เพื่อสร้างอำนาจในการต่อรองในเวทีทางวัฒนธรรม ที่ส่วนใหญ่เป็นการต่อรองในลักษณะเกื้อกูล ทำให้เพลงขอเชียงรายจึงไม่ถึงขั้นสูญหายหรือกลายพันธุ์ไปจนไม่เหลือรูปแบบเดิม ทั้งนี้ตามความเชื่อที่ว่า มนุษย์ต้องการการสื่อสารหลายรูปแบบ รวมถึงการสื่อสารระหว่างบุคคลและการสื่อสารภายในกลุ่ม ซึ่งสื่อมวลชนไม่สามารถตอบสนองได้ และจะต้องแสวงหาจากสื่อพื้นบ้าน

ดังที่กาญจนา แก้วเทพ (2554) ได้กล่าวไว้ว่าสื่อมวลชนและสื่อสมัยใหม่เป็นสื่อที่มาตัวเปล่า ไม่มีเนื้อหาและรูปแบบ สื่อสมัยใหม่จึงนำรูปแบบและเนื้อหาจากสื่อพื้นบ้าน และทั้งสื่อมวลชนและสื่อพื้นบ้านต่างมีข้อเด่นและข้อจำกัดในตัว จึงจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยกัน ดังนั้น ด้วยความที่เพลงชอของจังหวัดเชียงราย มีคุณลักษณะความเป็นสื่อขนานกลางระดับจังหวัดที่มีความเป็นสื่อชุมชนสูง มีอัตลักษณ์เฉพาะที่เหมาะสมกับชุมชน ซึ่งคนนอกวัฒนธรรม ไม่อาจเข้าถึงและสัมผัสได้ จะดำเนินการใดๆ จึงไม่เต็มที่ และแม้จะต้องมีการปรับตัวก็สามารถปรับประยุกต์โดยยังคงรูปแบบบางอย่างที่เป็นอัตลักษณ์ไว้ โดยกาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน (2551) ได้กล่าวไว้ว่า ความหลากหลายของสื่อพื้นบ้านและความจำกัดในแง่ประเภทของสื่อมวลชนนั้นเกิดมาจากแหล่งกำเนิดของตัวสื่อ เนื่องจากแหล่งกำเนิดของสื่อพื้นบ้านมีลักษณะกระจายตัว (Decentralized) แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น (Localized) ในขณะที่สื่อมวลชนมีกลุ่มผู้ผลิตแหล่งกำเนิดแบบรวมศูนย์ และมีแบบแผนที่เป็นมาตรฐาน โดยสื่อการแสดง แม้จะเป็นสื่อประเภทเดียวกัน แต่เมื่อไปผลิตในต่างถิ่นต่างที่ จะมีการปรับปรนให้เข้ากับพื้นที่จนสะท้อนความเป็นท้องถิ่นนั้น สอดคล้องกับงานของชุมเดช เจริญมิล (2531) ที่ศึกษาสื่อพื้นบ้าน “หนังประโมทัย” ในจังหวัดร้อยเอ็ด ที่แม้จะได้รับอิทธิพลต้นแบบจากหนังตะลุงมาจากพื้นที่ภาคใต้และภาคกลาง แต่เมื่อมีการนำมาแสดงที่จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ/ภาคอีสาน ก็มีการใส่ทำนองร้องแบบหมอลำที่เป็นภาษาอีสานเข้าไป แม้ว่าบทเจรจาของตัวหลักจะเป็นภาษากลาง แต่ตัวตลก เสนาและบิรवार ใช้ภาษาถิ่นในการเจรจา การแสดงแบบหมอลำหมู่ การใช้แคนซึ่งเป็นเครื่องดนตรีภาคอีสานเพิ่มเข้ามา ซึ่งทำให้หนังตะลุงจากท้องถิ่นภาคใต้กลายเป็นหนังประโมทัยที่มีเอกลักษณ์สะท้อนความเป็นท้องถิ่นของตนอย่างชัดเจนขึ้น ซึ่งเพลงชอของเชียงรายก็จะมีเอกลักษณ์ของตนในด้านสำเนียงของภาษาคำเมืองที่ขับร้องและเสียงที่มาจากเครื่องดนตรีที่มีการออกแบบให้เหมาะกับระดับของเสียงนั่นเอง ผลที่ได้จากการวิจัย จึงพบว่า การที่สื่อพื้นบ้านยังคงมีอัตลักษณ์ความเป็นท้องถิ่น และมีจุดเด่นที่แตกต่าง ช่วยให้วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนในวัฒนธรรม และในยุคทุนนิยมที่กระแสโหยหาอดีต(Nostalgia) สามารถใช้เป็นจุดขายในเชิงพาณิชย์ได้ จะทำให้เพลงชอของจังหวัดเชียงรายยังคงพอมีอำนาจในการต่อรองจากพลังภายนอกได้

6. บทบาทหน้าที่เดิมต้องคงไว้-เพิ่มบทบาทหน้าที่ใหม่ให้เกื้อหนุนกัน

บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัตรไปพร้อมบริบททางสังคมตามกาลเวลา พบว่า เพลงชอมีการปรับตัวขยายเพิ่มบทบาทหน้าที่ให้

ยังคงมีความสำคัญและรับใช้ชุมชนมาโดยตลอด แม้จะเอนเอียงการทำหน้าที่ไปตามแรงผลักดันจากปัจจัยภายนอก ที่อาจมีบทบาทหน้าที่เดิมที่สืบเนื่องมา หรือคลี่คลายการทำหน้าที่ไป และมีการเพิ่มบทบาทหน้าที่ใหม่ แสดงให้เห็นความสามารถในการพลิกมุมหน้าที่บางอย่างที่มีคุณค่าแต่แฝงเร้นไว้ให้กลายเป็นบทบาทหน้าที่ที่สร้างสรรค์ ซึ่งการขยายบทบาทหน้าที่มีส่วนเสริมสร้างรากของสื่อให้เพิ่มมากขึ้น เพื่อที่จะสามารถยืดเกาะและยืนหยัดต่อสู้กับความเปลี่ยนแปลงจากภายนอกได้ บทบาทหน้าที่ที่มีมาตั้งแต่ยุคดั้งเดิม ได้แก่ การเป็นปราชญ์ชาวบ้านที่ให้ทั้งความรู้และความบันเทิง ส่วนบทบาทใหม่ของช่างขอที่เพิ่มขึ้นในยุคขอปะทะสื่อมวลชน เช่น จากการเป็นนักสื่อสารเพื่อการพัฒนา นักโฆษณาประชาสัมพันธ์ ที่ผ่านมาศิลปินช่างขอผ่านการเรียนรู้และตระหนักในบทบาทหน้าที่ของตนเองสอดคล้องกับงานของสมฤทธิ์ ลือชัย (2534) ที่ศึกษา ความตระหนักของช่างขอในบทบาทหน้าที่นักสื่อสารเพื่อการพัฒนา พบว่าช่างขอมีความตระหนักในบทบาทและเป็นผู้สื่อสารเพื่อการพัฒนา มีการพัฒนาตนเอง และปรับบทบาทหน้าที่ เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป การปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ให้สามารถยังคงความสำคัญและทำหน้าที่รับใช้สังคมต่อไปได้ นอกจากนี้ ในสื่อหมอลำ ที่ประยูทธ วรรณอุดม และคณะ (2547) ศึกษาศักยภาพและกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นแบบสาระบันเทิงของหมอลำ ก็พบว่า หมอลำเข้าใจบทบาทหน้าที่ สามารถให้ความรู้ โดยใช้กลอนลำที่มีเนื้อหาด้านการพัฒนา สาระประโยชน์ เป็นการให้สาระโดยทำเป็นเรื่องตลก แทรกในช่วงลำสามารถให้ข้อคิด คติเตือนใจ หรือการแต่งเรื่องราวเพื่อเป็นข้อคิดคติสอนใจ หรือสะท้อนภาพสังคม บอกเล่าตลกเตือนด้วย ข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัยนี้ คือในบทบาทหน้าที่ที่มีการปรับเปลี่ยนมาตามยุค โดยยุคขอปะทะสื่อมวลชนนั้น บทบาทระดับบุคคลก็จะเพิ่มบทบาทการเป็นนักโฆษณาและนักประชาสัมพันธ์ รวมทั้งนักการสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นให้กับหน่วยงานภาครัฐ และในยุคขอแบบประยุกต์ คือมีบทบาทหน้าที่ใหม่ของศิลปินช่างขอคือการเป็นนักส่งเสริมภาพลักษณ์ รวมถึงการใช้เพลงขอเป็นสื่อท้องถิ่นในการแสดงอัตลักษณ์ล้านนาเพื่อประโยชน์ด้านธุรกิจหรือการท่องเที่ยว และใช้เป็นกุศโลบายเพื่อป้องกันกลุ่มเสี่ยงในเด็กและเยาวชน เพิ่มเข้ามาอีกด้วย ดังนั้น บทบาทของสื่อพื้นบ้านมีการปรับเปลี่ยนไปตามความนิยมของยุคสมัย สื่อพื้นบ้านที่ดำรงอยู่ได้ควรสามารถปรับตัวด้านบทบาทหน้าที่ โดยรักษามรดกหน้าที่ที่ต่อเนื่อง รวมถึงขยายบทบาทหน้าที่ใหม่ที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน หรือการมีบทบาทต่อชุมชนที่หลากหลาย (Multi-function) รวมถึงการสร้างความหมายอาจเปลี่ยนจากการเป็นสื่อที่รับใช้ชุมชนไปสู่การประกอบสร้างความหมายใหม่ให้เป็นสื่อที่แสดงอัตลักษณ์ล้านนาเพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยว

ดังตัวอย่างงานวิจัยของศานันท์ แคนยัคต์ (2552) ที่ศึกษาการสื่อสารกับการสืบทอดและการปรับตัวของสื่อพื้นบ้านดิโพน:ศึกษากรณีชุมชนบ้านไสหมาก ด.ท่าแค อ.เมือง จ.พัทลุง พบว่าเมื่อการดิโพนได้ถูกหีบขยักให้เป็นสัญลักษณ์หนึ่งของจังหวัด โดยอาศัยมิติด้านเศรษฐกิจและความทันสมัยมาสนับสนุน จึงมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบเพื่อทำหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งของการประชาสัมพันธ์ ทำให้โพนห่างจากสถาบันศาสนา การสร้างมาตรฐาน (standardization) เพื่อให้โพนกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมเพื่อประชาสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยว การปรับตัวส่งผลต่อกระบวนการสืบทอด ในแง่ความหมายหรือคุณค่าของการดิโพนก็ได้ถูกปรับเปลี่ยนไป เป็นการรื้อความหมายเดิมออกไปและใส่ความหมายใหม่เพิ่มเข้ามา (redefinition) ทำให้การดิโพนคงไว้แต่รูปแบบ แต่เกิดความผิดเพี้ยนในเนื้อหา รวมถึงงานของขนิษฐา นิลผึ้ง (2549) ที่ศึกษาบทบาทหน้าที่ของสื่อปฐมนิเทศเมืองเพชร พบว่าสื่อวัดภูพื้นบ้านอย่างปฐมนิเทศสามารถทำหน้าที่สะท้อนอัตลักษณ์ตัวตนของคนเมืองเพชร หน้าที่ในการฝึกฝนอบรมบ่มเพาะผู้คน หน้าที่ในการธำรงรักษาพุทธศาสนา และหากพิจารณาในมิติของกาลเวลา ยังพบว่า ตัวสื่อมีการปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ใหม่ด้วย ไม่ว่าจะเป็น การปรับตัวด้านหน้าที่ที่คลี่คลาย อาทิ หน้าที่ในการสร้างอาชีพขึ้นใหม่ซึ่งแตกต่างจากอาชีพเดิม หน้าที่เป็นเครื่องประดับตกแต่งสถานที่ที่นอกเหนือจากวัดและวัง หรือการปรับตัวด้านการเพิ่มบทบาทหน้าที่ใหม่ อาทิ หน้าที่ด้านการท่องเที่ยว หน้าที่เป็นของที่ระลึก หน้าที่เป็นเนื้อหาในหลักสูตรการเรียนการสอนในสถานศึกษา เป็นต้น สรุปได้ว่าการศึกษาศึกษาพบการปรับตัวเพื่อสืบทอดบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านดำเนินไปภายใต้บริบททางสังคมที่ปรับเปลี่ยนและส่งผลต่อชุมชนอย่างยากจะหลีกเลี่ยง โดยการที่สื่อพื้นบ้านเพลงขอยังคงมีความสำคัญต่อชุมชนอยู่แสดงให้เห็นถึงการทับทบทวนหน้าที่ที่มาอย่างต่อเนื่อง แม้จะมีบางบทบาทที่คลี่คลายไปบ้าง แต่ก็ไม่ถึงกับหายไป และพบว่ามีบทบาทใหม่เพิ่มขึ้นมาอีกด้วย รวมถึงการให้ความสำคัญต่อบทบาทหน้าที่ที่ไม่สามารถทดแทนได้ที่ยังคงมีความพยายามรักษาไว้

ดังนั้นจากผลการวิจัยครั้งนี้ สามารถนำมาทำนายปรากฏการณ์ที่น่าจะเกิดขึ้นกับเพลงขอยในอนาคตได้ว่า การที่จะสืบทอดในโลกยุคดิจิทัลต่อไปได้นั้น ต้องอาศัยการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับบริบทของผู้ชม โดยองค์ประกอบที่สำคัญที่เพลงขอยค้นพบคือรูปแบบการแสดงสดมิตทางโลกและทางธรรม การแสดงบทบาทหน้าที่เฉพาะที่สื่ออื่นไม่สามารถทดแทนได้ การมีเนื้อหาที่เชื่อมโยงสองมิติ ศักยภาพการปรับตัวของช่างขอ การเป็นสื่อที่มีความยืดหยุ่นสูง ความเป็นสื่อขนาดกลาง และการบริหารจัดการแบบฉันทมิตร ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางการสืบทอดในสื่อพื้นบ้านอื่นๆ ได้

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาสื่อพื้นบ้านเพลงซอ โดยใช้แนวคิดวัฒนธรรมศึกษาเพื่อดูกระบวนการปรับตัว ซึ่งเป็นมุมมองของคนนอก โดยเพลงซอจัดเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านที่เป็นสมบัติร่วมของคนในชุมชน ดังนั้นการสืบทอดสื่อพื้นบ้านเพลงซอจึงควรเปิดโอกาสให้คนในหรือผู้ที่เกี่ยวข้องได้เข้ามามีส่วนในการจัดการโดยใช้รูปแบบการบริหารจัดการวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้คนในชุมชนได้เข้าใจในคุณค่า ความหมาย เกิดความรัก ความหวงแหนและความภาคภูมิใจ ในวัฒนธรรมท้องถิ่นของตน และร่วมกันสืบทอดให้ยั่งยืนสืบไป

2. ควรมีการศึกษาการเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายการสื่อสารและบทบาทของบุคคลหรือหน่วยงานภายนอกในการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้าน เนื่องจากบุคคลที่เกี่ยวข้องจะมีส่วนสำคัญต่อการผลักดัน การให้ความรู้เชิงวิชาการ การประสานความรู้ทางวิชาการสู่การปฏิบัติ การบริหารจัดการ และการเผยแพร่สนับสนุน ขยายเส้นขอบฟ้าของศิลปินเพลงซอให้มียุทธินโยบายอย่างมีอัตลักษณ์ศักดิ์ศรีและภาคภูมิใจ

3. ควรมีการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมเป็นระบบเกี่ยวกับเนื้อหาสื่อเพลงซอ โดยการจัดระบบบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เนื่องจากกระบวนการสร้างสรรค์เนื้อหาตั้งแต่อดีตมาจากวัฒนธรรมแบบ “มุขปาฐะ” (Oral Culture) การสืบทอดเนื้อหาของเพลงซอที่ผ่านมา ช่างซอระดับชั้นครูได้ประพันธ์บทซอที่มีคุณค่าไว้มากมาย แต่ขาดการจดบันทึก (Written Culture) ที่เป็นระบบ ทำให้บทซอสูญหายไปเป็นจำนวนมาก ซึ่งการรวบรวมอย่างมีระบบระเบียบ จะช่วยรักษาเนื้อหาให้คงอยู่ ไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาค้นคว้าและนำมาสืบทอดอย่างสร้างสรรค์ต่อไป

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. การสืบทอดในลักษณะร่วมสมัยของสื่อพื้นบ้านการแสดง ควรสร้างสรรค์รูปแบบการแสดงโดยสอดแทรกเนื้อหาใหม่ๆ ที่ทันสมัย โดยเฉพาะสื่อพื้นบ้านที่มีแก่นทางด้านภาษาท้องถิ่นที่เป็นอัตลักษณ์ควรอนุรักษ์ไว้แต่จำเป็นต้องปรับให้เหมาะสม เพราะการใช้ภาษาท้องถิ่นที่เป็นคำเมืองโบราณ เป็นภาษาที่คนรุ่นใหม่ ไม่คุ้นเคยและอาจไม่เข้าใจความหมาย เนื่องจากไม่ได้ถูกสอนให้เรียนรู้ โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับทางธรรม ดังนั้นควรแทรกภาษาที่เข้าใจง่าย และอาจมีมุกตลกให้เป็นที่สนใจและน่าติดตาม

2. เนื่องจากความรู้ ความเข้าใจในเพลงซอ เกี่ยวข้องกับบริบทท้องถิ่นในหลายมิติทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ สังคม ศาสนา ประเพณี พิธีกรรม ศิลปวัฒนธรรม

การขับร้อง ดนตรี ภาษาและวรรณกรรมล้านนา ดังนั้นควรมีบรรจุให้มีการเรียนการสอนแบบบูรณาการในรายวิชาเรียน หรือเสริมหลักสูตรการจัดการเรียนการสอน โดยเฉพาะหลักสูตรของท้องถิ่น ให้ผู้เรียนได้รู้และเข้าใจในคุณค่าและความหมายของเพลงซออย่างลุ่มลึก เพื่อประโยชน์ในการสร้างตลาดผู้ชมที่มีคุณภาพในอนาคต เป็นการสืบทอดคนรุ่นหลังที่จะเป็นผู้ชมที่ดูเป็น (smart audience) และอาจขับไต่บันไดปลาโจนทางศิลปะในการเป็นศิลปินช่วงต่อไป

3. ควรมีการขยายช่องทางทางการสื่อสาร โดยการเผยแพร่ผ่านสื่อสมัยใหม่ หรือพื้นที่สาธารณะ เพื่อเป็นการเพิ่มศักยภาพในการสื่อสารไปยังผู้รับสารได้อย่างกว้างขวาง และเข้าถึง เนื่องจากกลุ่มผู้รับสารรุ่นใหม่เปิดรับสื่อรูปแบบใหม่ๆ มากยิ่งขึ้น ดังนั้นการขยายช่องทางจะช่วยให้สื่อพื้นบ้านเข้าถึงผู้รับสารได้สะดวกรวดเร็วขึ้น แต่ควรมีรูปแบบการนำเสนอที่กระชับ น่าสนใจ ชวนติดตามในเวลาที่เหมาะสม เพื่อสร้างและขยายฐานสู่กลุ่มผู้ชมรุ่นใหม่

4. ควรมีการฟื้นฟูช่องทาง/วาระ/โอกาส แม้ช่องทางทางการสื่อสารผ่านสื่อสมัยใหม่จะมีความสำคัญ แต่ควรฟื้นฟูช่องทางเดิม ไม่ว่าจะเป็นงานบุญประเพณีตามเทศกาล งานมงคล งานกิจกรรมพิเศษของทางหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน รวมถึง “วัด” เนื่องจากวัฒนธรรมพื้นบ้านส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางศาสนา และวัดเป็นศูนย์กลาง แหล่งรวมจิตใจของคนในชุมชน เป็นพื้นที่สาธารณะซึ่งรวมทั้งเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และพื้นที่ที่ชาวบ้านมาชุมนุมกัน ซึ่งเอื้อต่อการสืบทอดสื่อพื้นบ้าน โดยวัดจะเป็นผู้สนับสนุนหลักให้กับสื่อพื้นบ้านได้เป็นอย่างดี เพื่อรักษารฐานผู้ชมรุ่นเก่าที่เป็นแฟนพันธุ์แท้ไว้

5. ควรคำนึงถึงหลัก สิทธิเจ้าของวัฒนธรรม ในการนำสื่อพื้นบ้านไปใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารด้วยวัตถุประสงค์ใดก็ตามของหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ไม่ควรจะเป็นการสื่อสารเพื่อการพัฒนา การณรงค์เผยแพร่ การโฆษณา การประชาสัมพันธ์ หรือการส่งเสริมภาพลักษณ์ ทั้งนี้เพื่อให้ยังคงอัตลักษณ์ ความหมายและคุณค่า และรักษาความเป็นสมบัติร่วมของชุมชน

6. ในการสืบทอดวัฒนธรรมพื้นบ้านให้ดำรงอยู่ต่อไปท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกนั้น ยังมีความจำเป็นที่จะต้องมีการทำงานร่วมกันระหว่างคนในชุมชนกับคนนอกชุมชนที่จะเข้ามาขยายเส้นขอบฟ้า ให้ความรู้ในเชิงวิชาการ เพื่อให้การสืบทอดมีทิศทางที่ชัดเจนขึ้น

7. การสืบทอดวัฒนธรรมพื้นบ้านประเภทสื่อการแสดงที่มีความเกี่ยวข้องกับสื่อวัตถุ หรือสื่อประเพณี/พิธีกรรม ให้ดำรงอยู่อย่างมีอัตลักษณ์ อาจต้องคำนึงถึงการสืบทอดองค์ประกอบสำคัญอื่นที่เกี่ยวข้องด้วย โดยจากการศึกษาพบว่า การที่เพลงขอแบบดั้งเดิมจะอยู่ได้นั้น จำเป็นจะต้องมีการสืบทอดคนกคนตรี คือ ช่างเป่า/ซึ่งด้วย ซึ่งกำลังประสบปัญหาเรื่องการสืบทอดด้วยเช่นกัน

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กนิษฐา เทพสุด.(2550). การปรับประสานสื่อพื้นบ้าน “ลิเก” ผ่านสื่อโทรทัศน์: กรณีศึกษา
รายการลิเกรวมดาราทางช่อง 5. วิทยานิพนธ์ชั้นเทศศาสตรมหาบัณฑิต
คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- กาญจนา แก้วเทพ,สุชาดา พงศ์กิตติวิบูลย์, ทิพย์พร กฤษสุนทร. (2554). สื่อพื้นบ้านศึกษา
ในสายตานิเทศศาสตร์. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- กาญจนา แก้วเทพ,กัจกร หลุยยะพงศ์, เกียรติศักดิ์ ม่วงมิตร, เขียรชัย อิศรเดช,
พระมหาบันเทิง ปัญญาโต,พระมหาบุญช่วย สิรินครโร และคณะ. (2548).
สื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กาญจนา แก้วเทพ, กัจกร หลุยยะพงศ์, นฤมล ปิยวิทย์, ปราดนา จันทรุพันธ์, วรวิทย์
ศิริวัฒนสกุล, สุรางค์ สิริ มหารวรรณ และคณะ. (2549). ยึดหลักปักแน่นกับงาน
สื่อพื้นบ้านสื่อสารสุขภาพะ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กาญจนา แก้วเทพ, เขียรชัย อิศรเดช, ประยุทธ์ วรรณอุดม, อุดลย์ ดวงดีวิรัตน์ และอริยา
เสวตามร์. (2548). สื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาภาพรวมจากงานวิจัย. กรุงเทพฯ:
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)
- กาญจนา แก้วเทพ, เขียรชัย อิศรเดช, สุชาดา พงศ์กิตติวิบูลย์. (2549). ปฐมบทแห่ง
องค์ความรู้เรื่องสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์.
- กาญจนา แก้วเทพ, ปิยะพร อินเจริญ, อุดลย์ ดวงดีวิรัตน์ และอัญฉณี ไชยวุฒิ. (2549).
เริ่มคิดใหม่สู่ทำใหม่กับสื่อพื้นบ้านเพื่องานสร้างเสริมสุขภาพะ.นนทบุรี: โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

กาญจนา แก้วเทพ, พระณรงค์ ขตติโย, พระมหาบุญช่วย สิริธโร, ภัสวดี นิติเกษตรสุนทร และสมสุข หินวิมาน. (2549). **สื่อพื้นบ้านแข็งแกร่ง สุขภาวะชุมชนเข้มแข็ง**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

กาญจนา แก้วเทพ. (2549). **เมื่อสื่อส่องและสร้างวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศาลาแดง. กรพินท์ สุนทรนนท์. (2551). **ศาสตร์และศิลป์ในการบริหารจัดการคณะโนรา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, วิทยาลัยนวัตกรรมการบริหาร.

ชนิษฐา นิลผึ้ง. (2549). **การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน: ศึกษากรณีชุมชนบ้านจันทน์เพชรบุรี**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ. คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ฉัตรพร ขมวรรณ. (2537). **แนวความคิดของเรียมอนด์ วิลเลียมในวัฒนธรรมศึกษาและการวิเคราะห์วัฒนธรรม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ. คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

จรรย์สมร แก้วสุข. (2549). **ชนบทในการแสดงและลักษณะการเปลี่ยนแปลงการแสดงโนราในภาคใต้ตอนล่าง**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2547). **วัฒนธรรมและไทยในขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชุมเดช เดชกมล. (2531). **การศึกษาสื่อพื้นบ้าน “หนังประมอทัย” ในจังหวัดร้อยเอ็ด**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม. ดุสิต รักทอง. (2539). **การอนุรักษ์และพัฒนาหนังตะลุงตามทัศนะของนายหนัง**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

คำวิหิ์ การควรคิด. (2551). **การศึกษาหนังใหญ่วัดบ้านคอน จ.ระยอง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ. คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ทิพย์พฐ กฤษสุนทร. (2550). **การวิเคราะห์การปรับตัวของสื่อพื้นบ้าน : กรณีศึกษาเพลงโคราช จังหวัดนครราชสีมา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นิธินา ชูเมือง. (2544). **การปรับตัวของสื่อพื้นบ้านโนราในสังคมไทย**. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- ประยูทธ วรรณอุดมและคณะ. (2547). **ศักยภาพและกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นแบบสาระบันเทิงของหมอลำ**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)
- ประยูทธ วรรณอุดม. (2549). **กระบวนการต่อรองของหมอลำและผู้ชมหมอลำที่มีต่อบทบาทและอิทธิพลของระบบอุตสาหกรรมวัฒนธรรม**. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรดุษฎีบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรีดา นคร. (2549). **แนวทางการส่งเสริมหนังตะลุงสำหรับกลุ่มผู้รับสารวัยรุ่นในจังหวัดสงขลา**. วิทยานิพนธ์ วารสารศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พิพัฒน์พงศ์ มาศิริ. (2549). **ป๊อดม็อง วงปีพาทย์ล้านนาในบริบทสังคมเชียงใหม่ปัจจุบัน**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง.
- จรเรศ ฌรงศรีราช. (2548). **สื่อมวลชนกับการเปลี่ยนแปลงของสื่อพื้นบ้าน**. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต ภาคสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ลัดดา จิตตศุตตานนท์. (2552). **การวิเคราะห์การสื่อสารเชิงวัฒนธรรมเพื่อการดำรงอยู่และสืบทอดประเพณีบูชาอินทขิล**. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาสื่อสารมวลชน คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศตนันท์ แคนชุกต์. (2552). **การสื่อสารกับการสืบทอดและการปรับตัวของสื่อพื้นบ้านตีโพน:ศึกษากรณีชุมชนบ้านไสหมาก ต.ท่าแค อ.เมือง จ.พัทลุง**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมฤทธิ์ ลือชัย. (2534). **ความตระหนักของช่างข่อยในบทบาทนักสื่อสารเพื่อการพัฒนา**. วิทยานิพนธ์ วารสารศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สร้อยสุตา กิราธร. (2545). **การวิเคราะห์บทขอของพ่อครูศรีทวน สอนน้อย**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.
- สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. (2539). **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:อมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- สิริกิติ์ ไชยมา. (2543). **ขอเพลงพื้นบ้านล้านนา ภูมิปัญญาชาวเหนือ(พิมพ์ครั้งที่ 2)**. แพร์:โรงพิมพ์แพร์ไทยอุตสาหกรรมพิมพ์.

- สิรินุช วงศ์สกุล. (2544). **การคงอยู่ของเพลงพื้นบ้าน(ขอ)ในจังหวัดเชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์
ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาอกระบบ คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุชาดา พงศ์กิตติวิบูลย์. (2551). **การสืบทอดสื่อพื้นบ้านทุ่งตึก จ.ฉะเชิงเทรา เพื่อเสริมสร้าง
ความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน**. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรดุษฎีบัณฑิต จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- สมสุข หินวิมาน. (2547). **ทฤษฎีสำนึกวัฒนธรรมศึกษา**. เอกสารประกอบการสอนชุด
ปรัชญานิเทศศาสตร์และทฤษฎีการสื่อสาร. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
สุโขทัยธรรมาธิราช.

ภาษาอังกฤษ

- Durkheim, E. (1915). **The Elementary Form of the Religion Life**. London:George
Allen & Unwin Ltd.
- Hobsbawm, E.& Roger, T. (1983). **The Invention of Tradition**.Cambridge University
Press.England.
- Kato Hidetoshi(1977). “Pop Culture” in D. Lerner& L.M.Nelson(eds). **Communion
Research: a Half Century Appraisal**. The University Press of Hawaii.
- O’Conner, A. (2006). **Raymond Williams**. Lanham: Rowman & Littlefield.
- William, R. (1961). **The Long Revolution**. Harmonsworth:Penguin.
- William, R. (1961). **Television,Technology and Cultural Form**. London:Fontana.